

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště oboru Orální historie – soudobé dějiny

Bc. Pavla Mezlíková

**Zahraniční služba československých a českých
diplomatů v 80. a 90. letech**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Lenka Krátká, Ph. D.

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. 6. 2019

Pavla Mezlíková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. et Mgr. Lence Krátké, Ph.D. za cenné připomínky a rady. Rovněž bych ráda poděkovala všem vyučujícím oboru orální historie – soudobé dějiny, že mi ukázali, jak zajímavý a inspirativní je tento obor.

Dále bych chtěla poděkovat narátorům, kteří mi umožnili sdílet jejich životní příběh a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá profesním a soukromým životem diplomatů, pracujících na Ministerstvu zahraničních věcí ČSSR/ČSFR/ČR, a to v období 80. a 90. let dvacátého století. Na pozadí historického kontextu se soustředí na výkon zahraniční služby diplomatů, pracovní problémy, úspěchy i výzvy, opomenuta nebude ani každodennost. Konkrétně budou reflektována témata, jako je příprava na výjezd na do zahraničí, začlenění se v dané zemi, každodenní povinnosti, rodinný život, volný čas. Primární pramen diplomové práce budou tvořit rozhovory vedené metodou orální historie.

Klíčová slova

Diplomat, zahraniční služba, ministerstvo zahraničních věcí, transformace, pracovní život

Abstract

In the Master thesis I deal with the topic of the professional and personal life of diplomats working at the Ministry of Foreign Affairs of the Czechoslovak Socialist Republic/Czech and Slovak Federative Republic and Czech Republic in the 1980's and 1990's. In the background of historical context it is focused on performing of diplomats foreign duties, working issues, achievements and challenges, everyday routine will not be omitted. Specifically it will reflect themes of preparing to leave abroad, to socialize in given country, everyday duties, family life and a free time. Primary source of the Master thesis will contain of the interviews led by method of oral history.

Key words

Diplomat, foreign services, Ministry of Foreign Affairs, transformation, working life

Obsah

Úvod.....	8
Historický kontext.....	10
Zrod a vývoj československé diplomacie – stručné shrnutí	10
Diplomacie v letech tzv. normalizace.....	15
Zahraniční politika ČSFR od sametové revoluce do rozpadu Československa.....	18
Česká zahraniční politika v 90. letech	21
Metodologická část	24
Literatura.....	24
Archivní prameny	25
Realizace rozhovorů	26
Výběr narátorů a jejich kontaktování.....	26
Charakteristika rozhovorů.....	28
Vztah tazatelky a narátorů	29
Biografické údaje o narátorech	31
Praktická část.....	36
Vzdělání a nástup na MZV	36
Transformace – personální politika	41
Rozdělení ČSFR	45
Profese diplomata	48
Příprava na výjezd	50
Život na ambasádě	54

Ohodnocení.....	57
Rodina – role manžela/ky a děti	59
Závěr	62
Rozhovory.....	64
Seznam pramenů a literatury	65
Použitá literatura	65
Archivní zdroje	66
Použité internetové zdroje	66
Zkratky.....	67

Úvod

Hledáme-li, co se skrývá pod pojmem diplomacie, český politolog Oskar Krejčí uvádí: „*Současná čeština chápe výraz diplomacie různě: slouží k označení úředního jednání státních činitelů v oblasti zahraniční politiky, je chápán jako soubor norem o mezinárodních stycích států, je užíván k vymezení povolání diplomata, ale i jako souhrnu diplomatů, jindy je zase používán v přeneseném významu jako charakteristika společenské obratnosti při jednání. Někdy je za diplomacii pokládána metoda, která umožňuje zplnomocněným zástupcům formovat vztahy mezi státy. Diplomacie pak je zároveň povolání a nástroj tohoto zplnomocněného zástupce, diplomata.*”¹

Jak vypadala diplomacie v 80. a 90 letech 20. století v Černínském paláci a na zastupitelských úřadech? Tato práce nemá za cíl soustředit se na politický vývoj zahraniční politiky, ale na to, jak se změnily pracovní podmínky pro diplomaty s nástupem transformace. Jak probíhalo dělení Československa na ambasádách, jak se žilo československým potažmo českým diplomatům? Jak vypadal jejich každodenní život? Z hlediska přímých frekventantů se budu snažit odpovědět v mé diplomové práci. Respektive je rozšířit o mikrohistorický pohled.

Motiv pro výběr tématu byl můj osobní zájem o dané téma, snaha rozšířit své znalosti prostřednictvím orálně historických rozhovorů. Mít možnost setkat s diplomaty a nechat si vyprávět o jejich životě a profesní kariéře. Tematické okruhy jsou soustředěny na transformaci, rozdělení Československa, přípravu na výjezd, každodennost a rodinu, kde díky metodě orální historie je umožněno popsat strasti, negativa, ale také pozitiva a výzvy této profese.

Práce je rozdělena na tři hlavní části historický kontext, metodologickou a praktickou část. V první části diplomové práce bude stručně nastíněn vývoj československé diplomacie od jejího počátku tedy, od vzniku Československého státu v roce 1918 do konce 90. let 20. století. Využila jsem k tomuto primárně náležitou odbornou literaturu a také sepsané paměti bývalých ministrů zahraničních věcí, kteří autenticky vzpomínají na své působení v Černínském paláci. Historický kontext je rozdělen na čtyři úseky, kterými jsou zrod

¹ KREJČÍ, Oskar. Mezinárodní politika. Praha: Ekopress, 2010, s. 335.

a vývoj, „normalizace“, zahraniční politika od sametové revoluce do rozpadu Československa a českou zahraniční politika v 90. letech.

Metodologická část se nejprve věnuje charakteristice literatury, se kterou jsem pracovala a považovala za důležitou ve své práci. Kromě toho se také zmiňuji o archivních materiálech, které jsem studovala v archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR. Dále se zabývám metodou orální historie, tedy výběrem narátorů, charakteristikou rozhovorů, vztahem tazatel - narátor a biografickými údaji o narátorech.

Praktická část, jako stěžejní pasáž celé práce, je interpretací vzpomínek narátorů. Soustředila jsem se hlavně na to, jak narátoři vnímali atmosféru po sametové revoluci, co očekávali, jak probíhalo dělení československého státu na ambasádách. Kromě toho jsem se zajímala o jejich život pracovní i soukromý, o to, v čem je život diplomata jedinečný a jaké jsou naopak „stinné“ stránky této profese. Mojí snahou byla od začátku otevřít narátorům prostor k vyprávění a nesnažit se jejich vzpomínky kategorizovat. Celá práce by měla postihnout pohled na každodennosti v průběhu času a rekonstruovat objektivní obraz zkoumaných posledních dvou dekad 20. století.

Historický kontext

Zrod a vývoj československé diplomacie – stručné shrnutí

Československá zahraniční politika vznikla díky novému československému státu v roce 1918 a musela být budována prakticky od počátku.² Československo od samého začátku mělo diplomacii rodící se v ústředí, tak i zastupitelstva ve všech klíčových zemích. To byly orgány odvíjející se z předcházejících dvouletých aktivit pařížské Československé národní rady, která se díky Tomáši Masarykovi v USA a také Edvardu Benešovi v Paříži přetvořila v jeho první vládu, k čemuž patřila i malá síť diplomatických zastoupení příští republiky, jejíž řízení bylo svěřeno právě E. Benešovi.³

Výstavba ministerstva zahraničních věcí byla zahájena v druhé polovině prosince 1918 po návratu T. G. Masaryka do vlasti a jako první, prozatímní sídlo byly zvoleny prostory Pražského hradu.⁴ Finální podobu MZV získalo teprve přijetím prvního organizačního statutu počátkem roku 1921. Na klíčové zastupitelské úřady byli postupně vysláni úředníci s byrokratickou zkušeností z rakousko-uherské konzulární služby.⁵ Během budování MZV pokračovala i organizace sítě zastupitelských úřadů republiky, jež bylo provázeno i navazováním řádných diplomatických vztahů nejprve s většinou evropských zemí, několika mimoevropskými velmocemi, později i s existujícími nezávislými státy v Asii a Latinské Americe. Jak uvádí Jindřich Dejmek „V 1921-1922 byla většina legací obsazena řádnými tituláři, v tehdejší dobové dikci tedy ‚mimořádnými vyslanci a zplnomocněnými ministry‘. Na několik příštích roků bylo právě MZV stabilizováno plnohodnotné zastoupení Československa v metropolích vítězných velmocí.“⁶ Ministerstvo zahraničních věcí si do konce dvacátých let prošlo jen dílčími organizačními změnami, což se promítlo i do relativní stability naší zahraniční služby. Přispělo k tomu i to, že v čele resortu setrval

² Národně vyhranění Češi už před 1. světovou válkou ve velmi malém složení se zapojili do konzulární služby převážně na Balkáně a na Blízkém východě.

³ DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918 – 1992). Praha: Academia, 2012, s. 19.

⁴ Prezident uznával v této oblasti prioritní postavení Beneše a chtěl s konečnou organizací jeho úřadu počkat až po jeho návratu z Paříže. Část úřadoven přitom na Hradě nakonec sídlila až do německé okupace. Druhým důležitým působištěm MZV se pak od počátku 20. let stal blízký Toskánský palác. A od let 1934-35 pak Černínský palác.

⁵ DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, s. 30.

⁶ Tamtéž, s. 38.

od jeho založení stále týž ministr, který si mimo jiné vydobyl i značnou reputaci v zahraničí.

Od jara 1933 Beneše stále více zaměstnávalo vědomí hrozby ze strany nacistického Německa, jehož agresivní záměry vůči Československu ostatně potvrzovaly i informace čs. diplomatů. Ministr zahraničí podporoval sblížení s Francií a Sovětským svazem, což také vedlo k navázání československo-sovětských diplomatických vztahů. Beneš následoval Francouze v jejich alianci se Sověty a 16. 5. 1935 podepsal se SSSR spojeneckou smlouvu,⁷ přímo propojenou se smlouvou Paříže a Moskvy.

Zvolení Edvarda Beneše druhým prezidentem republiky neovlivnilo ani směřování zahraniční politiky státu, ani skladbu jeho diplomacie, kterou od prosince 1935 technicky a od února 1936 jako ministr řídil K. Krofta, znamenalo nejen stvrzení dosavadního kurzu československé zahraniční politiky, ale také pokračování stabilizované situace. V implikaci vlivu dynamizace nacistického Německa, se zahraničně politická aktiva republiky měnila v obranné protitahy, které nebyly přívětivé pro stát a to až do definitivní tíživé situace na podzim 1938.⁸

Na případnou válku se nyní připravovala i československá diplomacie. V Černínském paláci byly poprvé zavedeny každodenní noční služby vyšších úředníků, kteří měli ihned o čemkoliv podstatném informovat ministra i KPR. Úřední písemnosti československých diplomatů z těchto dnů ukazují, nakolik byla státní reprezentace odhodlána zpočátku tlaku vzdorovat, na totální odvrát ze strany západních demokracií a zvláště spojenecké Francie však nebyla připravena. Přijetí diktátu z Mnichova ovšem znamenalo vedle řady dalších důsledků i totální cézuru v dosavadní zahraničněpolitické koncepci. Jejím výrazem bylo mj. odstoupení K. Krofty z postu ministra zahraničních věcí a jeho nahrazení vyslancem F. Chvalkovským, výsledkem nátlaku z Německa byla abdikace prezidenta Beneše.⁹

V březnu 1939 měl prezident Hácha v německé metropoli potvrdit existenci okleštěného a ryze českého státu, výsledkem, ale byla kapitulace českých politiků a následující vpád wehrmachtu do českých zemí a zničení samostatné státnosti. Jedním z bezprostředních

⁷ DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, s. 52 – 53.

detailně ke smlouvě Sergej Prasolov, *Československo-sovětská smlouva o vzájemné pomoci z roku 1935*. In: J. Hrozičnik (red.), *Studie z dějin československo-sovětských vztahů 1917-38*, s. 79-125.

⁸ Tamtéž, s. 57.

⁹ Tamtéž, s. 64 – 69.

důsledků bylo vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, jehož zahraničněpolitické záležitosti přešly podle čl. 6 příslušného výnosu na Německou říši.¹⁰ To také znamenalo konec československé diplomacie, jejíž centrum, Černínský palác, se stalo sídlem ‚říšského protektora‘ v Praze.¹¹ Úředně bylo MZV proměněno v tzv. ministerstvo zahraničí v likvidaci. Byly rozeslány telegramy všem přednostům čs. diplomatických misí v zahraničí, aby se podřídili příslušným zastupitelským úřadům Říše. Ne všichni vedoucí zastupitelských úřadů se podrobili, část odmítla rozkaz vykonat, a jejich úřady se staly prvními existujícími symboly nového odboje za obnovu československého státu. Beneš v Londýně v roce 1939 začal vytvářet zárodky příští exilové vlády, podobné snahy vyvíjel i Osuský v Paříži.¹² Vytvoření exilové vlády včetně Zamini a její akceptování britskou vládou usnadnilo vedení čs. diplomacie zahájení ofenzivy za uznání státního zřízení dalšími zeměmi, jež přineslo značné výsledky. *„Před vedením exilové diplomacie se však již rýsovaly úkoly následující – v první řadě zápas za prosazení obnovy předmnichovských hranic a také úsilí o pevnější ukotvení příští republiky do už nyní předjímané poválečné evropské struktury.“*¹³

Do čela obnovovaných úřadů ve střední Evropě byli hned v prvním poválečném období většinou stavěni kariérní diplomaté, kteří v příslušných metropolích působili již před rokem 1939, případně se danou problematikou zabývali v exilu. Od třetí republiky byly významně posíleny vazby Československa nejprve v rovině politické a od roku 1947 i hospodářské zejména se SSSR a jeho novými spojenci Polskem a Jugoslávií, zatímco vztahy se západními demokraciemi spíše slábly. Nejzásadnější mezinárodní křížovatkou vnější politiky ČSR bylo rozhodnutí Gottwaldovy vlády o nepřijetí Marshallova plánu, čímž dalo Československo jasný signál, nakolik je již součástí rychle dotvářeného „východního bloku.“¹⁴

O víkendu 21. – 22. 2. 1948 zůstali vedoucí představitelé československé diplomacie spíše pasivními diváky, přinejmenším část z nich, včetně Masaryka již tehdy pravděpodobně

¹⁰ Protektorát byl sice podle známého Hitlerova výnosu definován jako „autonomní útvar“, jenž se měl spravovat sám (což ovšem předem podvazovaly kompetence úřadu tzv. říšského protektora), neměl ale mezinárodněprávní subjektivitu a navenek měl být zastupován diplomaty třetí říše.

¹¹ PASÁK, Tomáš. Pod ochranou říše. Praha: Práh, 1998, s. 49 – 52.

¹² DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, s. 83 – 89.

¹³ Tamtéž, s. 102.

¹⁴ KRÁTKÝ, Karel. Marshallův plán, Příspěvek ke vzniku studené války. Plzeň: Čeněk, 2010, s. 370 – 388.

počítala s porážkou a s nějakým „novým Mnichovem“. Dejmek v Diplomacii Československa uvádí, že z celkem 38 velvyslanců na zastupitelských úřadech a z dalších zhruba tří desítek vedoucích konzulátů se ke KSČ hlásilo pouze pět šest z nich. Po výměně části vedoucích úředníků po únoru 1948 a doplnění z řad resortu ministerstva informací a vnitra měla KSČ postavení výraznější, přesto se však zhruba pětina československých titulářů vzepřela proti novému režimu hned po převratu, což také souviselo s nevyjasněnou smrtí ministra Jana Masaryka. Další vlna rezignací přišla po odstoupení prezidenta Beneše z úřadu na počátku června.¹⁵

Novým ministrem se stal Vladimír Clementis a úsilím Gottwaldovy vlády bylo interpretovat další politiku ČSR jako dosavadní vývoj v zemi. Tato snaha dostala díky revoltě čs. diplomatů, kteří proti novému režimu vystoupili, trhliny.¹⁶ Jako základní složka vnější politiky ČSR byla akcentována aliance se SSSR, kterou nyní zvýrazňovala i rychle probíhající reorientace čs. ekonomiky na „východní“ trhy. *„Následující vývoj sovětské politiky, resp. celkové situace v Evropě v důsledku vyostřující se studené války, však brzy - nejpozději na přelomu let 1948/49 - vlastní zahraničněpolitické iniciativy vyloučily a Československo se rychle muselo po všech stránkách zařadit do uniformního šiku sovětských satelitů“*.¹⁷ Tak byl již v tomto období dotvořen nejelementárnější rámec, v jehož prostoru se odvíjely základní zahraničněpolitické aktivity pražských komunistických vlád až do konce osmdesátých let.

Nejtypičtějsími prvními velvyslanci nového režimu se stali levicoví intelektuálové. Nový organizační plán, jenž se ovšem v následujícím období opakovaně upravoval, celou strukturu MZV dělil do čtyř základních skupin, jejichž řízením byli pověřeni - poprvé v historii čs. diplomacie - náměstci ministra s přesně vymezenými kompetencemi při jeho zastupování. V padesátých letech bylo Zamini degradováno do jakéhosi druhořadého instrumentu k realizaci rozhodnutí činěných stále častěji spíše v pracovnách moskevského Kremlu než na ÚV KSČ. Z hlediska dějin československé diplomacie, bylo tříletí personifikované ministrem Širokým obdobím nejhlubšího úpadku. Krom toho byly také

¹⁵ DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, s. 135.

¹⁶ Mezi prvními rezignovali hned počátkem března 1948 velvyslanci resp. vyslanci v USA, Kanadě, Kolumbii, Mexiku, Nizozemí, Norsku a v Turecku a o málo později i ve Francii. Celkem odstoupilo na protest proti režimu v prvních měsících existence zhruba 45% čs. titulářů.

¹⁷ Tamtéž, s. 146.

v tehdejších letech nejrůznější složky čs. státní správy – a s nimi i ekonomicky – podrobeny přímé sovětské kontrole.¹⁸

Českoslovenští velvyslanci v šedesátých letech se lišili jak svojí kvalifikací, tak svojí předcházející profesní dráhou. V zásadě však mezi nimi už dominovali muži s řádným vysokoškolským vzděláním, většinou právního či ekonomického charakteru, většina z nich ho dosáhla ještě před komunistickým převratem. Uvolnění atmosféry v Československu po výměně stranických lídrů v lednu 1968 a při sestavování vlády na přelomu března a dubna v čele s Oldřichem Černíkem, vyslovila KSČ svému dlouholetému šéfu MZV Davidovi nedůvěru a napomohla tak k nástupu nového ministra zahraničí, a to zkušeného diplomata Jiřího Hájka. Stejně jako celá reformně komunistická reprezentace Československa, tak i ministr zahraničí Hájek v žádném případě nepředpokládal zásadní re-orientaci zahraniční politiky státu. Nejen programové prohlášení Černíkovy vlády z 24. dubna 1968, ale sám Hájek ještě o řadu let později ve své monografii o osmašedesátém zdůrazňoval, že trvalým základem vnější orientace ČSSR mělo zůstat spojení se SSSR, jeho účast na Varšavské smlouvě a RVHP, a také kooperace s dalšími evropskými socialistickými státy.¹⁹

Události 21. srpna znamenaly nepochybně pro většinu československých diplomatů šok, na který ani vedení MZV, ani naprostá většina úředníků nebyla vůbec připravena. Vedení ministerstva vyzvalo „*velvyslance v metropolích zemí podílejících se na invazi, aby podali u tamních vlád ostrou demarši a požadovali ukončení protiprávní okupace Československa.*“²⁰ K odmítnutí vyplnění příkazů z Prahy a předání příslušných protestů, došlo ze strany velvyslanců jen výjimečně, přičemž šlo příznačně spíše o soudruhy dosazené do čs. diplomacie z partajního aparátu. Výsledky pozdějších čistek²¹ v letech 1969-71, naznačují, že u podstatné části diplomatů srpna loajalita vůči republice a její vládě převážila nad dosud nezpochybnitelnými prosovětskými postoji. Hájkovi však bylo

¹⁸ Tamtéž, s. 155 – 158.

¹⁹ HÁJEK, Jiří. 1968. Praha: Logos, 1994, s. 23 – 24.

²⁰ DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, s. 192.

²¹ Z personálního hlediska byly čistky celkem umírněné, a to i z důvodů, že anticipovalo odchod velké části „provinilých“ stoupenců demokracie buď do penze, nebo na jiná, méně exponovaná pracoviště.

vzápětí zástupci vlastní vlády dáno najevo, že bude nutné, aby odstoupil, neboť se stal svojí aktivitou²² nepřijatelným pro vedení sovětské diplomacie – a to se také brzy stalo.²³

Diplomacie v letech tzv. normalizace

Když koncem roku 1971 přišel do Černínského paláce nový ministr Bohuslav Chňoupek, netěšil se reputaci u poraženého reformního hnutí proudu v KSČ, ani u západních diplomatů, kteří soudili, že nominací moskevského velvyslance bude ještě zvýšen vliv SSSR na československou politiku. To že byl muž, který měl sovětskou důvěru a nadstandardní vztahy s tehdejším dlouholetým šéfem moskevské diplomacie Andrejem Gromykiem, se ostatně ani netajil po mnoha letech ve svých Memoárech, v nichž mu věnoval více než chvalitebnou kapitolu.²⁴ Jedním z projevů této vazby bylo i zvýšení počtu československých studentů na MGIMO a také moskevské Diplomatické akademii, kterou museli projít téměř všichni příští vyšší úředníci Chňoupkova ministerstva, pokud se jim ovšem nedostalo školení na vokovické VŠP ÚV KSČ.²⁵ Jeho zahraničněpolitická aktivita plně vycházela z litery i ducha čs.-sovětské smlouvy²⁶ z května 1970, což znamenalo také téměř automatické přizpůsobování kurzu československé zahraniční politiky měnící se teplotě relace sovětsko-americké, či sovětsko-západní obecně. V Chňoupkových Memoárech in claris se můžeme také dočíst tvrzení, že byl stoupcem uvolňování mezinárodního napětí, kterého mohl v polovině sedmdesátých let využít k dořešení některých otázek důležitých právě pro Československo a to normalizaci vztahů s oběma německy hovořícími sousedy, především Spolkovou republikou.²⁷ Alexandr Ort k tomu uvádí, že pro Československo bylo mimořádně důležité podepsání smlouvy,²⁸ v níž se obě

²² Dne 21. 8. bylo svoláno mimořádné zasedání Rady bezpečnosti a ministr Hájek se vypravil do New Yorku, aby tu proti vpádu spojenců protestoval.

²³ HÁJEK, Jiří. Paměti. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 292 – 293.

²⁴ CHŇOUPEK, Bohuš. Memoáre in claris. Bratislava: Belimex, 1998, s. 96 – 159.

²⁵ Vysoká škola politická ústředního výboru Komunistické strany Československa

²⁶ Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik

²⁷ Tamtéž, s. 202 – 237.

²⁸ „Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německo ve snaze upevnit mír a bezpečnost v Evropě“

strany shodly na formulaci o mnichovském diktátu.²⁹ Po překonání této překážky mohly být diplomatické styky mezi oběma státy navázány.³⁰ Chňoupek si svými projevy laděnými v tónině politiky détente nijak nezískal stranické neostalinistické dogmatiky v čele s Vasilem Biľakem a jeho stoupenci OMP³¹ ÚV KSČ. Když poté i jasně podpořil nové trendy sovětské politiky, prosazované novým sovětským partajním šéfem M. S. Gorbačovem, dosáhli konzervativci ještě v září 1988 jeho i z lidského hlediska nedůstojného odvolání z postu ministra v době jeho pobytu na VS OSN v New Yorku.

Chňoupek nicméně jako ministr dokázal prosadit několik reforem v úřadu a poněkud upravit vládnoucí kádrovou politiku, což přispělo alespoň částečně k personální stabilizaci a umožnilo posléze obnovu jeho normálního chodu, narušeného předcházejícími čistkami. Dejmek píše o tom, jak se ministr Chňoupek snažil zabránit dalšímu propouštění převážně mladých diplomatů a zasloužil se pravděpodobně i to, aby mohli na ministerstvu zůstat odborníci, kterým bylo odebráno členství v komunistické straně, byť jejich kariérní postup byl zpomalen či zastaven. *„Na vedoucí odborů MZV prosazoval postupně částečné nahrazování starých „kádru“ mladšími specialisty, primárně absolventy MGIMO, případně odborných učilišť, i když tuto snahu ani za půl druhé dekády nemohl dovést zcela do důsledků, mj. pro přímé intervence do personální politiky ze stran šéfů OMP ÚV.“*³² Této praxi odpovídala nejen celkem četná cirkulace vyšších úředníků mezi FMZV a OMP ÚV,³³ ale také přímá účast pracovníků OMP na pravidelných klasifikačních hodnoceních kariérních diplomatů z Černína, což byl oproti době před rokem 1969 zcela nový jev. V následujících letech si pak OMP pojistilo dohled nad děním na FMZV i po ryze partajní linii, když do čela celozávodního výboru KSČ byli prosazováni profesionální aparátčící z ÚV, kteří na ministerstvu do té doby nepracovali. I toto byl rys zcela nový, naznačující supremaci partajní složky nad státními strukturami.³⁴

Nezanedbatelným rysem Chňoupekvy personální politiky bylo i výrazné prosazování úředníků slovenské národnosti, jejichž poměrný počet se za roky jeho ministrování takřka

²⁹ „Československá socialistická republika a Spolková republika Německo považují mnichovskou dohodu z 29. září 1938 vzhledem ke svým vzájemným vztahům podle této smlouvy za nulitní.“ OTR, Alexandr. Česká zahraniční politika, s. 219.

³⁰ OTR, Alexandr. Česká zahraniční politika. Praha: Čeněk, 2005, s. 218 – 219.

³¹ Oddělení mezinárodní politiky

³² DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, s. 208.

³³ běžná ostatně i v SSSR a zřejmě i v dalších státech sovětského bloku

³⁴ Tamtéž, s. 205 – 210.

ztrojnásobil. Na posty velvyslanců se dostávali někdejší studenti VŠPS, respektive na ni navazující Hájkovy VŠPHV, v menší míře pak také úspěšní absolventi dvouleté odborné školy MZV. I díky Chňoupkově iniciativě se takový jistě ani v té době ne zcela uspokojivý vzorec podařilo v následující půldruhé dekádě poněkud pozměnit, jak si však sám povzdechl i ve svých memoárech, na personální politiku stranických orgánů v čele s OMP byl krátký. V některých ohledech se kvůli novým nominacím situace špiček čs. diplomacie v poslední dekádě režimu spíše zhoršila.³⁵

Z hlediska kvantitativního dosáhla počátkem osmdesátých let československá zahraniční služba až dosud svého největšího rozmachu, s nímž do míry korespondoval i nárůst personálu příslušných úřadů. Celkem ČSSR v polovině osmdesátých let udržovala v zahraničí devadesát ambasad,³⁶ v jejichž čele stálo 78 řádných velvyslanců a 12 titulářů, vedoucích úřady jako chargé d' affaires. Jak uvádí Jindřich Dejmek, zhruba polovina čs. diplomatů z druhé poloviny 80. let byla na MZV přijata v letech 1970 - 1973, z nemalé části v rámci posilování slovenského živlu, většinou však jako náhrada za propuštěné zaměstnance.³⁷ A jedenáct velvyslanců z této skupiny vstoupilo do diplomacie teprve po roce 1980, přičemž se jednalo jednak o „odstavené“ politiky, jimž mělo být umožněno dosloužit v diplomacii, jednak o soudruhy z různých složek mocenského aparátu. Pronikání příslušných kádrů z těchto sfér na posty velvyslanců bylo ostatně v osmdesátých letech bez ohledu na Chňoupkovy opačné snahy stále častější.

Nominace zkušeného úředníka Jaromíra Johanese do čela ministerstva zahraničí v říjnu 1988 zřejmě částečně odrážela představy tehdejších špiček vládnoucí KSČ o příští roli této složky státní správy. Takovou roli potvrzovalo na jedné straně i zvýrazněné personální provázání ministerstva s OMP ÚV, jehož důkazem byla řada nových velvyslaneckých nominací z tohoto období, ale na straně druhé také důraz na zkvalitnění profesionálního fungování zahraniční služby. Jejím výrazem bylo mimo jiné postupné penzionování řady starých kádrů a jejich nahrazení úřednictvem střední generace, profesně již vzdělané převážně na sovětských školách, současně však projevující náležitou loajalitu k domácímu stranickému vedení. Sám Johannes, jako jeden z prvních českých absolventů MGIMO, měl za sebou v momentu nástupu do čela MZV třicetiletou úřední dráhu a ačkoliv se stal,

³⁵ CHŇOUPEK, Bohuš. Memoáre in claris, s. 43 – 44.

³⁶ Na počátku 70. let 20. století zastupovalo ČSSR v zahraničí 54 velvyslanců.

³⁷ DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa, s. 218 – 219.

odhlédneme-li od osobnosti Jiřího Hájka, prvním kariéřním diplomatem od roku 1948, který se propracoval až do ministerského křesla, neměl příliš prostoru ani času se prosadit.³⁸ I z hlediska vlastní diplomacie zůstalo MZV až do konce režimu jen instrumentem k realizaci politických cílů, určených komunistickým ÚV.

Zahraniční politika ČSFR od sametové revoluce do rozpadu Československa

V Československu proběhl převrat během několik dní a potvrdilo se, že i převratné změny lze uskutečnit demokratickým a kulturním způsobem jako „sametovou revoluci“, jak vývoj v Československu nazval světový tisk. Už v neděli 10. prosince jmenoval Husák vládu a následujícího dne Jiří Dienstbier s Jaroslavem Šedivým a Danou Huňátovou od nastoupeného vedení v čele s ministrem Johanesem převzali řízení československé diplomacie. *„Když jsme tyhle ceremonie odbyli, zůstali jsme v ministerské pracovně sami a nový ministr položil tu kardinální otázku: „Tak s čím začneme?!“ Povídám mu, chceme-li dělat zahraniční politiku nezávislého státu, musí ten stát být skutečně nezávislý, a nikoliv okupovaný. Musíme co nejdříve dostat Rusy ze země. Jeho odpověď byla lakonická: „Tak se do toho pust!“*³⁹

Do té doby tu byla zásada nepodnikat v zahraničně politické oblasti nic, co by předem neodsouhlasila Moskva a nezapadalo do kontextu globální sovětské politiky.⁴⁰ Proto také nebylo nijak snadné vypracovat koncepci, ministr se mohl opřít jen o několik málo osobností, které si přivedl s sebou, a jinak se musel opírat o dosavadní aparát ministerstva zahraničí a o informace velvyslanců, které na jejich místa dosadil předchozí režim. Dienstbier ostatně také v duchu tehdy prosazované paroly „Nejsme jako oni“ ujistil

³⁸ Tamtéž, s. 226 – 228.

³⁹ ŠEDIVÝ, Jaroslav. Černínský palác v roce nula (ze zákulisí polistopadové zahraniční politiky). Praha: Železný, 1997, s. 29.

⁴⁰ SYRUČEK, Milan. Diplomacie v negližé. Praha: Mladá fronta, 2005, s. 12 – 13.

Všude, kde naši diplomaté působili, od Organizace spojených národů přes následné schůzky helsinského procesu až po vídeňská jednání o stavu ozbrojených sil v Evropě, tam všude před každým hlasováním spěchal náš vedoucí delegace “poradit se” se svým sovětským patronem.

úřednictvo, že o jeho dalším osudu bude rozhodovat zejména profesionalita a samozřejmě loajalita k novému „režimu“.⁴¹

„Ministr svolal hned na druhý den po nástupu do funkce tiskovou konferenci, kde uvedl, že chce navázat na vše pozitivní v československé minulosti a zdůraznil možnost opřít se o tradice první republiky a mnohé jiné. Československá diplomacie se měla především zaměřit na odchod okupačních vojsk, aby mohla svobodně koncipovat svou činnost.“⁴²

Co nejdříve mělo být zahájeno jednání o pobytu sovětských vojsk na československém území, neboť podle názoru nové vlády byly smlouvy o jejich pobytu „podle mezinárodního práva neplatné, protože byly podepsány pod nátlakem“.⁴³ Po značně obtížných jednání se zástupci SSSR byla dohodnuta smlouva o odchodu sovětských jednotek z Československa, kterou 26. února 1990 ministři zahraničí obou zemí v Moskvě podepsali. Byl to významný krok nejen pro samostatnost československé zahraniční politiky, ale i dobré znamení pro celou Evropu, včetně dalších států, kde byla sovětská vojska.

Velmi významným činem československé diplomacie bylo 6. dubna 1990 uveřejnění „Memoranda o evropské bezpečnostní komisi,“ jako dalšího kroku k rozvíjení helsinského procesu za nových podmínek. Vytvoření bezpečnostní komise mělo být prvním krokem, v dalších se měla ustavit „Organizace evropských států“ na základě hlavy VIII Charty OSN podobná Organizaci amerických států, a poté se měla hledat cesta k „Evropské konfederaci.“⁴⁴ Většina kroků čs. diplomacie, i když neměla vypracovanou ucelenou koncepci, šla v duchu demokratické přestavby státu a zajištění míru v Evropě. Evropská orientace československé zahraniční politiky usilovala nejprve o vstup Československa do Rady Evropy⁴⁵ a zároveň se hledaly cesty k zapojení Československé republiky do integračního procesu, který právě v té době připravoval důležité kroky k postupné přestavbě Evropského společenství na Evropskou unii.

⁴¹ DIENSTBIER, Jiří. Od snění k realitě, vzpomínky z let 1989 – 1999. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 26 – 27.

⁴² ORT, Alexandr. Česká zahraniční politika, s. 269.

⁴³ DIENSTBIER, Jiří. Od snění k realitě, vzpomínky z let 1989 – 1999, s. 31.

⁴⁴ ORT, Alexandr. Česká zahraniční politika, s. 270 – 272.

⁴⁵ V listopadu 1990 se Evropská rada rozhodla zahájit jednání s Československem, Maďarskem a Polskem o přidružení k Evropskému společenství. ČSFR byla oficiálně přijata za 25. členu Rady Evropy 30. ledna 1991.

Na 28. května 1990 pozval československý ministr zahraničí do Prahy na poradě zástupců států, které se podílely na jednání o snížení konvenčních zbraní v Evropě. Ve svém projevu zdůraznil, že je v zájmu Československa zapojit se do celoevropského systému bezpečnosti, jenž by nejlépe zajišťoval i naši bezpečnost „*Nechceme dílčí garance, nýbrž záruky celoevropské, které se budou opírat o nové bezpečnostní struktury v Evropě*“, a dodal: „*Pokládám za potřebné se vši odpovědností podtrhnout, že usilujeme o zahájení výstavby nové bezpečnostní struktury v Evropě za integrální účasti Spojených států a Kanady.*“⁴⁶

Do této koncepce spadalo i na moskevské poradě v červnu 1990 přijaté rozhodnutí, iniciované především Československem, o zásadních změnách v uspořádání Varšavské smlouvy, především měla být zrušena její vojenská část.⁴⁷ Začínaly se hledat cesty, jak přebudovat KBSE na organizaci zajišťující bezpečnost celé Evropy.

Bilance prvního roku samostatné diplomatické aktivity demokratického Československa byla tedy převážně pozitivní, jak uvedl ministr Dienstbier ve svém výkladu na společné schůzi obou komor Federálního shromáždění.⁴⁸ Jisté starosti československé diplomacii dělala jednání o novém státoprávním uspořádání státu, zvláště pokud šlo o vztahy Čechů a Slováků. Poměrně malá znalost slovenských problémů na české straně a různé nacionalistické tendence na Slovensku, mimo jiné oživované ze zahraničí, vedly mnohdy k řadě nesmyslných konfliktů, které nejen poškozovaly pověst Československa v zahraničí, ale vytvářely i zbytečná napětí na domácí scéně.⁴⁹

Nejdůležitější pro osud československé zahraniční politiky byly parlamentní volby v Československu v červnu 1992. V jednom směru výsledek nepřekvapil, neboť vyhrály strany, které se hlásily k demokratizačnímu procesu po roce 1989. Překvapilo však to, že vůdcové vítězných stran⁵⁰ se postavili do čela národních vlád a neprojevíli zájem o vládu federální. Ačkoliv žádná z politických stran neměla ve svém oficiálním programu

⁴⁶ DIENSTBIER, Jiří. Od snění k realitě, vzpomínky z let 1989 – 1999, s. 98.

⁴⁷ Na zasedání Valného shromáždění OSN v září 1990 se v New Yorku ministři zahraničních věcí členských států Varšavské smlouvy dohodli na zrušení její vojenské složky. A dne 30. června 1991 v Praze došlo k historickému rozhodnutí o rozpuštění Varšavské smlouvy.

⁴⁸ Tamtéž, s. 176.

⁴⁹ ORT, Alexandr., KRINES, Vlastimil., VESELÝ, Zdeněk. Zahraniční politika České republiky. Praha: Oeconomica, 2002, s. 31 – 33.

⁵⁰ V České republice Václav Klaus - předseda ODS a ve Slovenské republice Vladimír Mečiar v čele HZDS.

rozdělení Československa, první kroky obou vítězných stran naznačovaly, že budou o rozdělení usilovat.

Ministrem zahraničí se stal Slovák Jozef Moravčík, hovořit o zahraniční politice československé vlády na podzim 1992 v pravém slova smyslu nelze, neboť hlavní priorita a pozornost byla věnována rozdělení jak federálního ministerstva, tak i zastupitelským úřadům pro budoucí dva mezinárodní subjekty.

Československo po sedmdesáti čtyřech letech velmi dramatické existence přestalo existovat a na jeho místě vznikly 1. ledna 1993 jako nástupnické státy Česká republika a Slovenská republika.

Česká zahraniční politika v 90. letech

Po vzniku samostatné České republiky 1. 1. 1993 došlo na základě zákona Č. 21/1993 Sb. ke zřízení Ministerstva zahraničních věcí ČR a Josef Zieleniec se stal ministrem zahraničí. Česká republika i Slovenská republika pokračovaly v procesu „návratu do Evropy“, již jako dva mezinárodně právní subjekty, bylo nutno zároveň bezproblémově transformovat své vztahy z polohy vnitrostátních vztahů do polohy vztahů mezistátních. Ve vládě České republiky měla hlavní slovo Občanská demokratická strana a v ní skupina ekonomů, kteří rozdělení republiky vítali v přesvědčení, že bez „slovenské zátěže“ se Česko rychleji zapojí do vyspělejší části Evropy. Otázkám zahraničně politickým věnovala česká vláda minimální pozornost a jako liberálové představitelé ODS asi věřili, že tak, jako trh řídí vše ve světovém obchodu, prosadí se i v evropské a světové politice.⁵¹

Česká republika stála před velkým úkolem upravit nejrůznější smlouvy bývalého Československa pro Českou republiku, což zatěžovalo velmi silně její činnost. Na prvním místě to byly vztahy s Ruskem, kde bylo mimo jiné třeba vyřešit otázku splacení dluhů SSSR, na jejichž část měla právo i Slovenská republika. Podařilo se, aby prezident Václav

⁵¹ ORT, Alexandr. Česká zahraniční politika, s. 281 – 284.

Havel a Boris Jelcin, 26. srpna 1993 podepsali v Praze „Smlouvu o přátelských vztazích a spolupráci“, která byla označována za nadstandardní.⁵²

*„Jednání o přidružení Česka k Evropskému společenství se podařilo ukončit 4. října podpisem příslušného dokumentu a 29. října byla Česká republika Valným shromážděním OSN zvolena za nestálého člena Rady bezpečnosti. To bylo největším úspěchem české diplomacie a definitivním zapojením Česka do mezinárodní politiky jako plnoprávného účastníka“.*⁵³

Koncem roku 1995 skončil mandát České republiky jako nestálého člena Rady bezpečnosti OSN, ale zároveň se 1. ledna 1996 stává jako první stát z bývalého sovětského bloku řádným členem „Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj“ sdružující nejvyspělejší státy světa. Nejdůležitější však bylo, že také v lednu 1996 požádala ČR jako poslední z přidružených států střední Evropy o začlenění do Evropské unie.

Po volbách v červnu 1996 premiér ve vládním prohlášení v zahraničně politické části zdůraznil, že *„vláda bude vycházet z prosazování českých národních zájmů. Základní směřování a cíle české zahraniční politiky zůstávají neměnné a vláda proto plynule naváže na výsledky zahraniční politiky vlády minulé. Za hlavní priority považuje vláda co nejrychlejší dosažení plného členství České republiky v Evropské unii a v NATO s tím, že realizací těchto cílů bude proces naší transformace dokončen i ze zahraničněpolitického hlediska.“*⁵⁴

Ministr Zieleniec v říjnu 1997 podal demisi na státní i stranické funkce.⁵⁵ Václav Klaus - premiér vlády se ukázal jako velmi schopný politik, když během jediného dne získal souhlas českého velvyslance v Bruselu Jaroslava Šedivého s převzetím této funkce.⁵⁶

⁵² ORT, Alexandr., KRINES, Vlastimil., VESELÝ, Zdeněk. Zahraniční politika České republiky, s. 75. Smlouva vycházela ze zásad společné Deklarace o zásadách vztahů mezi ČSFR a Ruskou federací ze 14. května 1991 a nahrazovala čs.-ruskou smlouvu o přátelství z 1. dubna 1992.

⁵³ ORT, Alexandr. Česká zahraniční politika, s. 286.

⁵⁴ Tamtéž, s. 294.

⁵⁵ Za důvody označil nesouhlas se způsobem, jakým byl vybírán kandidát ODS na funkci ministra vnitra a že jako místopředseda strany nebyl informován o závažných změnách týkajících se hospodaření ODS. Na domácí politické scéně se tak vystupňoval spor mezi Zielencem - místopředsedou vlády a místopředsedou ODS, a Václavem Klausem - premiérem a současným předsedou ODS, o další směřování politiky strany a o způsobu jejího financování, který vyústil v Zielencovu demisi.

Vláda měla jasný úkol do léta připravit mimořádné volby. Nečekalo se proto, že by mohla v zahraniční politice provádět významné kroky. O jejím zaměření mnoho uváděl článek ministra Šedivého, který vyšel v Mezinárodní politice 1/1998 pod názvem „Stav české zahraniční politiky a její výhledy pro rok 1998“. Potvrzuje to, jaký význam přisuzovala vláda koncepčnímu přístupu k zahraniční politice, který dosud zcela chyběl. Ministr se pokusil formulovat záměry, jimiž se vláda chtěla řídit v nejbližší budoucnosti. Nejprve bylo potřeba opětovně definovat a i prakticky realizovat místo ČR v systému mezinárodních organizací. Více pozornosti mělo být věnováno zahraničně obchodním aktivitám České republiky, mimo jiné i rozvoji obchodních sekcí zastupitelských úřadů.⁵⁷

Podle ministrových představ bylo také třeba zlepšit práci na úseku konzulárních zastoupení České republiky v zahraničí, jako prvního místa, kde se host dostane do kontaktu s naší zemí. Hlavně se však diplomacie soustředila na přípravu vstupu do NATO, který měl připravovat Vládní výbor pro integraci do NATO.

Kromě příprav vstupu do NATO česká diplomacie intenzivně pracovala na textu „Koncepte zahraniční politiky České republiky“. O návrhu, který připravovala nová menšinová vláda, se na různých místech diskutovalo. Vláda konečný text 17. února 1999 schválila, a začal schvalovací proces v Poslanecké sněmovně a v Senátu, který se protáhl až do června. Jak bylo uloženo, koncepte vychází z Programového prohlášení vlády a je rozdělena do tří oddílů „A. Zahraniční politika České republiky, východiska, principy, zájmy a cíle“, „B. Zahraniční politika České republiky: agenda a úkoly“ a „C. Závěr“.⁵⁸ V průběhu schvalování koncepte české zahraniční politiky Parlamentem došlo 12. března 1999 k přijetí České republiky do NATO.⁵⁹ Tím se velmi upevnilo mezinárodní postavení ČR, opírající se o jednu z nejvýznamnějších mezinárodních organizací a zajišťující republice řadu nových spojenců.

⁵⁶ Šlo o nestraníka a navíc bývalého disidenta, takže jeho kandidatura neměla narazit u prezidenta, který musel jak demisi odstoupujícího, tak i jmenování nového ministra zahraničí schválit.

⁵⁷ ORT, Alexandr. Česká zahraniční politika, s. 302.

⁵⁸ ORT, Alexandr., KRINES, Vlastimil., VESELÝ, Zdeněk. Zahraniční politika České republiky, s. 108 – 128.

⁵⁹ Vedle 16 starých členů NATO se jednalo i o dva nové Maďarsko a Polsko, které byly přijaty spolu s ČR, což výrazně posílilo bezpečnost republiky jak ve střední Evropě, tak i v mezinárodní politice.

Metodologická část

Literatura

K tématu diplomacie je dostupné velké množství publikací ať už odborné, populárně naučné nebo umělecké literatury. Při sestavování odborné literatury, která se zabývá československou a českou diplomacií, jsem využila hlavně dílo Jindřicha Dejmka *Diplomacie Československa Díl. I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*. Dejmkův cíl není popis a hodnocení československé zahraniční politiky, ale soustředí se především na ministerstvo jako instituci a zabývá se analýzou personální politiky jak v ústředí, tak i na zastupitelských úřadech a to v důležitých obdobích československé zahraniční politiky.

Pro nastínění historického kontextu byla pro mě důležitá mimo jiné i vydaná díla od ministrů působících v průběhu let na MZV a to Jiřího Hájka, Bohumila Chňoupka, Jiřího Dientsbiera a Jaroslava Šedivého.

V *Pamětech* Jiřího Hájka, to byla obzvlášť kapitola X., kde popisuje snahy o aktivní zahraniční politiku, což však vyústilo v jeho vynucenou rezignaci. A téměř celá tzv. normalizační doba je na ministerstvu zahraničních věcí spjata s osobou Bohumila Chňoupka, který ve svých vzpomínkách *Memoáre in claris* vzpomíná na působení v diplomacii a významné osobnosti, s kterými se setkal během své práce. V jeho pamětech se dočítáme o snaze získávání spojenců, upevňování míru jednáním namísto vojenské síly.

První polistopadový ministr Jiří Dienstbier ve své knize *Od snění k realitě, vzpomínky z let 1989 - 1999* odráží nejen svoji zkušenost z doby vedení ministerstva, ale i časů předtím a potom. Jeho autentické vzpomínky na zahraniční politiku, v mé práci využívám především část popisující jeho první roky v Černínském paláci, jednání o odchodu sovětských vojsk a zrušení Varšavské smlouvy. S prvními dny a měsíci na ministerstvu souvisí i kniha bývalého poradce J. Dienstbiera a pozdějšího ministra zahraniční věci Jaroslava Šedivého s příznačným názvem *Černínský palác v roce nula: (Ze zákulisí polistopadové zahraniční politiky)*, kde odkaz na rok nula představuje samotný rok 1990 a popisuje, jak vše začínali budovat a vytvářet od samého počátku, tedy od nuly. Je zde

nastíněn jeho pohled na utváření zahraniční politiky, stanovené cíle a postup při jednáních o návratu na evropskou scénu.

Krátké pasáže pro doplnění či upřesnění jsem využívala z publikací podle toho, k jakému tématu se vztahovaly. Šlo o práce od Tomáše Pasáka *Pod ochranou říše*, kde se věnuje Protektorátu a „pozastavení“ československé zahraniční politiky, Karla Krátkého *Marshallův plán*, v níž rozebírá postoje československá vlády k americkému návrhu hospodářské pomoci nebo Milana Syručka *Diplomacie v negližé*, který shrnul vývoj zahraniční politiky a dále se věnuje rozhovorům s ministry, premiéry, diplomaty a poslanci.

Českou zahraniční politiku v publikacích, zpracovaných jako učebnice pro studenty Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů a Vysoké školy ekonomické kriticky hodnotí Alexander Ort.⁶⁰ V *České zahraniční politice*, se věnuje vývoji české zahraniční politiky od revolučního roku 1848 až po vstup do Evropské unie. Publikace *Zahraníční politika České republiky*, na které se také kromě Orta podíleli Krines a Veselý, je zaměřena na období 1989 až 2002.

V praktické části zabývající se tématem rozdělení ČSFR jsem informace čerpala z publikace *Dělení Československa deset let poté...* od Karla Vodičky, hlavně z kapitoly Příčiny rozdělení: shrnující analýza po deseti letech, kde se zabývá příčinami a důsledky rozdělení.

Archivní prameny

V archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR jsou uchovány a archivovány dokumenty z činnosti a chodu ministerstva týkající se československé i české zahraniční politiky. Pro moji práci byly využity hlavně spisy z 80. let, neboť na základě § 37, Zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, jsou k nahlížení přístupné pouze archiválie starší třicet let.

⁶⁰ ORT, Alexandr. Česká zahraniční politika. Praha: Čeněk, 2005. A ORT, Alexandr., KRINES, Vlastimil., VESELÝ, Zdeněk. Zahraniční politika České republiky. Praha: Oeconomica, 2002.

Z objemného inventáře archivu byl pro mě významný fond Porady kolegia 1953 - 1989, vzhledem k časovému vymezení diplomové práce jsem se orientovala na dokumenty z časového období 1980 -1989, převážně tedy na pracovní podmínky zaměstnanců.

Dále jsem využila jednotlivé směrnice z 80. let, vztahující se k zaměstnancům ministerstva a obsahující informace o předvýjezdové přípravě, pracovním řádu, zásadách péče o zdraví pracovníků, o činnosti škol při čs. zastupitelských úřadech a zabezpečení povinné školní docházky čs. dětí, ochrana státního, hospodářského a služebního tajemství atd. Směrnice jsem využila jako oficiální zdroj k porovnávání a doplnění získaných informací ze vzpomínek narátorů.

Realizace rozhovorů

V diplomové práci se soustředím na profesní a soukromý život narátorů, budu se snažit zachytit změnu jejich životních a pracovních podmínek zejména v souvislosti s politickou transformací v roce 1989, dále na vliv kariéry diplomata na jeho rodinu. Cílem práce je popsat přímý pohled aktérů díky metodě orální historie a ukázat každodennost této profese.

V této části se budu věnovat specifikům pro realizaci orálně-historického výzkumu, a to v souhrnech: výběr narátorů a jejich kontaktování, charakteristika rozhovorů, vztah tazatelky a narátora, biografické údaje o narátorech.

Výběr narátorů a jejich kontaktování

Jelikož jsem zaměstnankyně Ministerstva zahraničních věcí, znám některé své narátory osobně, popřípadě jsem věděla, kdy na ministerstvo nastoupili nebo v jakých funkcích působili. Z těchto informací jsem vycházela při volbě potencionálních narátorů. Takto jsem vybrala devět diplomatů, které jsem oslovila e-mailem se žádostí o rozhovor pro moji diplomovou práci a představila jim svůj projekt. Dostalo se mi kladné odpovědi od šesti

narátorů, dva odmítli z časových důvodů, jeden e-mail zůstal bez odpovědi. Jednalo se o čtyři narátory, působící na MZV od 90. let a dva od 80. let.

Krom toho jsem využila i možnosti přístupu do interního seznamu všech pracovníků MZV, seznam jsem seřadila podle osobních čísel pracovníků, kde ta nejnižší čísla patřila jak diplomatům, tak i zaměstnancům ATP,⁶¹ kteří nastoupili do služeb ministerstva již za bývalého režimu. Dále jsem z internetových zdrojů získala seznam absolventů moskevského institutu mezinárodních vztahů.⁶² Na základě toho jsem si vytvořila seznam potencionálních narátorů. Takto jsem e-mailem opět oslovila deset narátorů, k mému překvapení pouze jeden z nich souhlasil.⁶³ Čtyři narátoři odmítli, s tím že se k dané době nechtějí veřejně vyjadřovat a nepřejí si, aby byly jejich vzpomínky zaznamenány, dva odmítli z časových důvodů - respektive navrhovali konání rozhovoru nejdříve za půl roku a zbývající tři zůstali bez zpětné reakce i po opakované odeslání žádosti.

Ke zbývajícím dvěma narátorům jsem se dostala díky tzv. gatekeeperům, a to k narátorovi Ivanu B. a Petru K. V případě Ivana B. se znám s jeho dcerou, kterou jsem poprosila o kontakt. Ta mu nejprve o mně řekla a po jeho souhlasu mi na něj poslala číslo. K Petru K. jsem se dostala díky mé narátorce Haně Š., které jsem se na něj přímo zeptala s tím, že jsem jej nenašla v seznamu pracovníků. Navrhla, že ho osloví, a když bude souhlasit, dá mi jeho číslo. Oba dva jsem kontaktovala prostřednictvím textové zprávy, kde jsem stručně představila projekt a požádala je o rozhovor.

Formu e-mailu nebo textových zpráv jsem zvolila, abych eliminovala možnost zastižení potencionálního narátora v nevhodnou chvíli, což by mohlo vést k odmítnutí. Takto naopak si může oslovený narátor v klidu zvážit nabídku, neboť má dostatek prostoru pro odpověď.

Výrazné je odmítnutí diplomatů působících na ministerstvu od dob komunistické vlády. Především jsou to diplomaté, kteří zůstali v diplomatických službách i po změně režimu, jak se zdá je to stále velmi citlivé a kontroverzní téma. I z toho důvodu si velmi vážím všech mých narátorů, kteří s rozhovorem souhlasili a vyprávěli mi o svém soukromí.

⁶¹ administrativně techničtí pracovníci

⁶² (<http://www.cibulka.net/nnoviny/nn2000/nn1200/obsah/05.htm>) cit. dne 6. 3. 2019.

⁶³ narátor Jaroslav Š.

Celkem jsem oslovila dvacet jedna potencionálních narátorů a s devíti z nich jsem nahrála rozhovory.

Charakteristika rozhovorů

Rozhovory s narátory probíhaly od února do března 2019. Se zřetelem k zaměření práce a omezeným časovým možnostem narátorů byl uskutečněn s každým z nich jen jeden rozhovor, během kterého jsme se věnovali, jak životnímu příběhu, tak posléze tematickým otázkám.⁶⁴ Nejkratší rozhovor trval 40 minut, nejdelší překročil dvě hodiny. Narátoři měli možnost určit místo konání rozhovoru se zřetelem na soukromí a klid. Tři narátoři nechali výběr místa konání na mně. Skoro všechny rozhovory byly uskutečněny na ministerstvu zahraničních věcí a to buď v pracovně tazatelky, pracovnách narátorů nebo v knihovně Jana Masaryka. Jeden rozhovor se konal v restauraci v Dejvicích.

Rozhovory se odehrávaly mezi „čtyřma očima“, probíhaly bez větších přerušování například jen zvonění telefonu, popřípadě pauza aby narátor vyřídil hovor. Jen jeden narátor si cíleně vypnul telefon před rozhovorem, aby nebyl rušen.

Nahrávky začínají stručným úvodem tazatelky (datum, jméno narátora, záměr výzkumu) a poté je narátor vybídnut vyprávět nejprve o sobě, kde se narodil a vyrůstal. Jelikož všichni narátoři jsou zkušení diplomaté, interview pro ně nebylo nic nového. Narátoři vyprávěli uvolněně svůj životní příběh, přecházeli i ke spontánnímu vyjadřování. Ačkoliv jsem měla seznam otázek k tematickým okruhům, jejich sled i podoba byla během každého rozhovoru přizpůsobena bezprostřednímu okamžiku a požadavkům narátora.⁶⁵

⁶⁴ V jednom případě byly realizovány dva rozhovory a to na žádost narátora Jaroslava Š., neboť mě kontaktoval po prvním rozhovoru, že nechce, aby to vypadalo, že se studium na Moskevském institutu záměrně vyhnul, ale že na toto období nerad vzpomíná. A chtěl by doplnit své vyprávění o tuto zkušenost. Druhý rozhovor se týkal tedy jen jeho studia na MGIMO.

⁶⁵ VANĚK, Miroslav., MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie. Praha: Karolinum, 2005, s. 139.

Zkušenost prezentace narátorů je patrná i ve spisovné a uhlazené mluvě, třebaže elementárně odbočili do hovorové češtiny, vždy se drželi kultivovaného vyjadřování. To přispělo také k tomu, že realizované rozhovory byly velmi příjemné.

Rozhovor byl ukončen, když narátor skončil se svým vyprávěním a zároveň pokud byla vyčerpána témata pro diplomovou práci. Setkání ve většině případů trvala déle než samotné nahrávání rozhovorů, po vypnutí nahrávky si buď narátor ještě na něco vzpomněl, co mně chtěl sdělit a nebo jsme se bavili o současné situaci. Po příchodu domů jsem většinou hned sepsala protokol o rozhovoru a následující dny přepisovala doslovně celý rozhovor.

*„Uveřejňovat získaný pramen bez souhlasu narátora je rozhodně neetické a nelegální. K ošetření všech eticko-právních aspektů vztahu mezi narátorem a tazatelem je nejlepším řešením uzavřít smlouvu nebo dohodu, ve které bude explicitně uveden název, účel a cíl projektu a způsob nakládání se vzniklým pramenem a v níž narátor uvede souhlas se stanovenými způsoby jeho použití.“*⁶⁶ Informovaný souhlas k rozhovoru jsem narátorům dávala podepsat před zahájením nahrávání. Většinou narátoři neměli žádné požadavky, jen jeden narátor si přál autorizaci přepisu, a aby rozhovor nebyl dále pak využíván. Druhý narátor nesouhlasil s poskytnutí rozhovoru dalšímu subjektu.⁶⁷

Vztah tazatelky a narátorů

*„Jednou z nejdůležitějších etických zásad vedení orálněhistorického výzkumu je respekt k narátorovi jako dárci životního příběhu.“*⁶⁸ Tazatel by měl znát a držet se základních etických principů, jako je dobrovolná participace, důvěryhodnost, neublížení a správnost. Narátor má tedy možnost kdykoliv zrušit svoji účast ve výzkumu. Měl by mít jistotu od tazatele, že jeho vzpomínky nebudou nijak zneužity. Tazatel zároveň neuráží, neznevažuje narátora a pracuje jen s příslušnými údaji a nepřivlastňuje si názory

⁶⁶ Tamtéž. s. 238.

⁶⁷ Ivan B. učinil autorizaci a nesouhlas s dalším uchováním dal Jaroslav Š.

⁶⁸ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku. s. 233.

narátora.⁶⁹ Tyto zásady jsem dodržovala při realizaci rozhovorů. Narátory jsem obeznámila s jejich podílem při mém výzkumu i s tím, jak budu pracovat se získanými rozhovory.

Důležitým faktorem při práci s narátory byla i má pozice, coby zaměstnankyně ministerstva, výhoda znalosti prostředí a poměrů, o kterém píší. Jednodušší přístup k získání kontaktů na narátory. Rozhovory pro mne nepředstavovaly jen zdroj pramene pro diplomovou práci, ač primárně vznikaly za tímto účelem, ale také poučení a poznání pro mě samotnou k mému prvnímu působení na zastupitelském úřadě, kde individuální vzpomínky a přístup jednotlivých narátorů byly velmi cennými radami do života.

Součástí mé pozice je i negativní stránka věci, především pokud šlo o snahu „nezaujatosti“, když jsme se s narátory věnovali tématu předvýjezdové přípravy, dostávalo se mi odpovědi „*To se zas tak nezměnilo*“ nebo „*V podstatě, jak dnes*“ zde jsem musela narátory žádat, aby mi toto téma více a podrobněji popsali.

Rozhovory s většinou narátorů působily nenuceně, řekla bych, že i získaná důvěra mezi tazatelem a narátorem, jak je definována v Třetí straně trojúhelníku, byla vytvořena během všech rozhovorů.⁷⁰ Jeden z narátorů mi dokonce před rozhovorem poslal sepsané a zatím nevydané vzpomínky na jeho první výjezd v Anglii, které jsou psány formou humorných povídek.

⁶⁹ HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 155.

⁷⁰ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku. s. 150.

Biografické údaje o narátorech

JUDr. Ivan B.

Narodil se v roce 1951 v Bratislavě, do diplomatické rodiny. Po absolvování gymnázia, studoval v letech 1970 -75 na MGIMO, poté hned nastoupil na ministerstvo zahraničních věcí na odbor mezinárodně právní. V roce 1982 odjel na zastupitelský úřad v Alžíru, kde působil jako III. tajemník. Po uplynutí vyslání v roce 1987 se vrátil zpět na obor mezinárodně právní. Ještě do revoluce se stal vedoucím sekretariátu ministra Johanese. Po převratu vedl odbor KBS a ke konci roku 1993 byl jmenován vrchním ředitelem Euroatlantické sekce. V roce 1995 byl jmenován mimořádným a zplnomocněným velvyslancem v Jugoslávii s akreditací pro Makedonii. V roce 2004 odešel z MZV a pracoval jako zahraničně-politický poradce na Úřadě vlády. Nyní je již v důchodu.

Mgr. Milan J.

Pochází z Prahy, kde se narodil v roce 1951. Vystudoval SVVŠ Parlérova, poté studoval práva na Karlově univerzitě, a dálkově na FAMU obor scenáristika a dramaturgie. Po škole se věnoval právu a nastoupil na místo právníka do akciové společnosti Technoexport. Odkud ale v roce 1978 z politických důvodů odešel, neboť odmítl vstoupit do komunistické strany a stal se hlídačem v Loretě. V roce 1990 se vrátil k právu na Federálním úřadu pro tisk a informace odkud se přesunul do oddělení medií na Úřadu vlády. Do roku 1993 byl místopředsedou Federální rady pro rozhlasové a televizní vysílání a poté vedoucím úřadu Rady ČR pro rozhlasové a televizní vysílání, kde působil pouze rok, neboť přišla nabídka přejít do diplomacie. Byl přijat na místo zástupce velvyslance v Londýně, kde působil v letech 1994 – 1998. Po návratu nastoupil na místo ředitele Diplomatické akademie, která byla na MZV nově založena a fungovala jeden rok. V této funkci strávil následujících sedm let a následně se stal velvyslancem v Kostarice a hned poté chargé d'affaires tedy vedoucím velvyslanectví na Kubě. Nyní pracuje na MZV v odboru států jižní a jihovýchodní Evropy.

Ing. Petr K.

Narodil se v Praze v roce 1948. Absolvoval gymnázium, poté studoval na ČVUT, ale studium nedokončil a začal pracovat ve Výzkumném a vývojovém ústavu Stavebních závodů v Praze a současně si doplňoval vzdělání nejprve nástavbou na SPŠ elektrotechnické, pak dálkovým studiem technické kybernetiky na elektrotechnické fakultě ČVUT. V ústavu Stavebních závodů zůstal jako vývojový a později samostatný odborný pracovník až do roku 1980, kdy přešel jako samostatný výzkumný pracovník do Technického a zkušebního ústavu v Praze, kde pracoval až do léta 1991. V roce 1991 byl přijat jako referent FMZV a o rok později, po navázání diplomatických vztahů mezi ČSFR a Slovinskem, byl vyslán jako první diplomatický zástupce - chargé d'affaires do Lublaně. Po rozdělení federace zůstal ve Slovinsku jako první český velvyslanec a působil zde do roku 1997. Po skončení mise zakládal diplomatickou akademii na MZV, v letech 1998 - 2003 působil jako velvyslanec v Norsku. Po návratu z Osla byl nejprve jmenován vrchním ředitelem Sekce komunikační strategie MZV, poté se stal ředitelem odboru analytického plánování. Od roku 2006 byl velvyslancem v Moldavsku, po skončení mise v Kišiněvě působil jako vládní rada v Kanceláři strategie, analýz a plánování českého MZV. V současné době externě spolupracuje s MZV a dalšími institucemi.

PhDr. Ing. Zdeněk L.

Narodil se ve Frýdku-Místku v roce 1958. Vystudoval systémové inženýrství na Vysoké škole báňské v Ostravě a moderní filologii se specializací dánština-angličtina na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Po studiích pracoval jako programátor a systémový inženýr nejdříve v Paláci kultury, v Tuzexu a nakonec v hotelu InterContinental. V 1990 byl přijat na ministerstvo zahraničních věcí, do tiskového odboru, kde se od začátku připravoval na výjezd do Dánska. Na velvyslanectví měl na starost kulturu a tisk. Po návratu z Dánska se stal ředitelem kulturního odboru. Krom práce na MZV působil v Českém centru ve Stockholmu v letech 1998 – 2002. Poté se vrátil zpět do své dřívější funkce ředitele kulturního odboru na MZV. V letech 2008–2012 byl velvyslancem v Dánsku, následně byl do roku 2016 pověřen řízením Českých center. Stále pracuje na Ministerstvu zahraničních věcí. Věnuje se také překládání severské

a angloamerické literatury. Hovoří dánsky a grónsky. Má dvě děti dceru a syna. Je také velký sportovec. Přešel na lyžích grónský ledovec, dojel na kajaku z Prahy do Severního moře a dalších míst.

JUDr. Ivan J.

Narodil se v Karlových Varech v roce 1964, po gymnáziu studoval v Praze na Karlově univerzitě a pak na Státním institutu mezinárodních vztahů v Moskvě. Po absolvování MGIMO nastoupil na africký odbor na FMZV. V roce 1990 odjel na velvyslanectví do Mosambiku, kde měl na starost konzulární problematiku spojenou s hospodářskou agendou. Tento zastupitelský úřad zavíral, neboť vztahy byly budovány pouze po stranické linii a podílel se na otevření ambasády v Jihoafrické republice, kde byly zájmy politické, ekonomické i krajanské. Stal se vedoucím generálního konzulátu v Kapském městě. Po návratu do Prahy působil na balkánském oddělení. V letech 1996 - 2001 byl zástupcem velvyslance ve Stockholmu, kde se intenzivně věnoval agendě vstupu do EU, jelikož Švédsko přistoupilo v roce 1995. Potom působil jako ředitel odboru Evropské unie a západní Evropy na MZV. Byl členem negociačního týmu pro přistoupení ČR k Evropské unii. Později přijal funkci ředitele odboru koordinace a vztahů s Evropskou unií. V letech 2003 až 2004 byl vrchním ředitelem sekce EU. Od roku 2004 byl mimořádným a zplnomocněným velvyslancem v Dánském království. Ve funkci působil do roku 2008, kdy se stal velvyslancem v Brazílii. V roce 2013 se stal na MZV vrchním ředitelem Sekce mimoevropských zemí. Od roku 2015 působil jako zástupce náměstka pro řízení Sekce mimoevropských zemí, ekonomické a rozvojové spolupráce a ředitel afrického odboru. Nyní je velvyslancem v Madridu.

PhDr. Hana Š.

Narodila se v Praze v roce 1954. Po absolvování gymnázia studovala od roku 1974 komparativní lingvistiku a srovnávací literaturu na FF UK se zaměřením na germánské jazyky. Po studiích pracovala pět let v oddělení cizích jazyků v ČSAV. V letech 1984 - 1989 působila jako překladatelka a tlumočnice, a od roku 1990 pracovala jako překladatelka na velvyslanectví Dánska v Praze, odkud přešla na FMZV. Začínala na

tehdejším druhém teritoriálním odboru (Německo a Skandinávie), od roku 1991 byla nejprve poslední československou a od ledna 1993 první českou velvyslankyní v Dánsku. Po návratu do Prahy se stala ředitelkou teritoriálního odboru, do jehož kompetence spadaly vztahy se zeměmi severní, západní a jižní Evropy a vztahy s USA a Kanadou. V letech 1998 - 2002 působila jako velvyslankyně v Itálii akreditovaná současně na Maltě, poté byla ředitelkou Odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci MZV ČR. Od roku 2010 zastávala úřad velvyslankyně ČR v Řecku. Nyní působí na Diplomatické akademii MZV. Má dvě děti dceru a syna.

JUDr. Ladislav Š.

Narodil se v roce 1960 ve východních Čechách. Jeho otec byl diplomat, díky čemuž strávil část dětství v Bulharsku. Po absolvování gymnázia v roce 1979 studoval na Moskevský institut mezinárodních vztahů. V roce 1984 nastoupil na ministerstvo zahraničních věcí do afrického odboru a po dvou letech odjel na ambasádu do Angoly. Vrátil se v roce 1990 do afrického odboru, kde se postupně stal vedoucím oddělení a později zástupcem ředitele. V roce 1993 odjel na jako velvyslanec do Senegalu akreditovaný do sousedních zemí. Zde působil do roku 1997 a poté odjel jako velvyslanec do Brazílie. Po návratu na MZV byl ředitelem odboru kulturních vztahů a následně personálním ředitelem. Od roku 2004 byl velvyslancem v Portugalsku a potom znovu ředitelem personálního odboru. V roce 2011 se stal velvyslancem na Kypru. Po návratu se stal ředitelem diplomatického servisu patřícího pod MZV. V současné době pracuje na MZV v sekci ekonomicko-provozní.

Ing. Jaroslav Š.

Pochází z Kutné Hory, kde také vystudoval na gymnázium. Vysokou školu začal studovat v Praze. Po prvním ročníku studia na VŠE nastoupil na Moskevský institut mezinárodních vztahů, kde od roku 1980 studoval mezinárodní ekonomické vztahy se zaměřením na mezinárodní organizace a po jeho absolvování začal pracovat na ministerstvu zahraničních věcí, kde se zabýval multilaterální diplomacií. V roce 1991 odjel na stálou misi v Ženevě, kde se věnoval mezinárodním organizacím. Po rozpadu České a Slovenské Federativní Republiky byl součástí skupiny zajišťující vstup České republiky do mezinárodních

vládních organizací. Odborné mezinárodní organizace ho provázejí celým profesním životem, ke konci 90. let působil na stále misi ve Vídni a poté do roku 2011 znovu v Ženevě. Po návratu na MZV se zabýval problematikou mezinárodních odzbrojovacích smluv v oblasti konvenčních zbraní, což posléze nahradil za agendu jaderného portfolia, jemuž se věnoval i během posledního výjezdu na Stálé misi při OSN ve Vídni. V současné době je na odboru OSN vedoucím oddělení II. pro odzbrojení a nešíření.

JUDr. Pavel V.

Narodil se v roce 1963 v Jindřichově Hradci a vyrůstal na Třeboňsku. Po absolvování gymnázia studoval práva na Karlově univerzitě v Praze. Do prvního zaměstnání nastoupil na ministerstvo financí, kde působil do revoluce. Od roku 1990 pracuje na MZV, kam nastoupil na odbor inspekce, kde se postupně vypracoval na ředitele odboru. Díky své odbornosti v mezinárodním právu spolupracoval s ministrem Zielencem a následně se stal vrchním ředitelem sekce právní a konzulární. V roce 1997 odjel jako mimořádný a zplnomocněný velvyslanec do Jihoafrické republiky, kde působil následující čtyři roky. Po návratu na MZV se stal náměstkem sekce právní a konzulární. V letech 2004 – 2008 zastával úřad českého velvyslance v Kanadě, během jeho působení Kanada zrušila vízovou povinnost pro české občany. Poté byl jmenován novým velvyslancem ČR ve Vatikánu respektive u Svatého stolce, kde působil celkem deset let u papeže Benedikta XVI. a Františka. Od roku 2018 je na MZV jako vedoucí odboru zvláštních zmocněnců.

Praktická část

Vzdělání a nástup na MZV

V této kapitole bude potřeba rozlišit narátory na ty, kteří pracovali na MZV již v období tzv. normalizace a kteří až po převratu. Jejich cesty na MZV byly velmi odlišné a souvisejí právě s politickou situací v daném období. Nejprve se budu věnovat narátorům z doby komunistické. Tyto narátory spojuje, že cesta k přijetí na MZV vedla přes studium na Moskevském institutu. Jeden z narátorů k tomu uvádí: „*V té době být přijatý na ministerstvo zahraničí byly pouze dvě cesty jedna přes tudle-tu školu, přes MGIMO a druhá teda surová, vysoká protekce.*”⁷¹ Ve zprávě o kádrové situaci v ústředí a na zastupitelských úřadech se ohledně příchodu nových pracovníků můžeme dočíst, že hlavní zdroj přijímání nových pracovníků na ministerstvo zahraničních věcí byl plánovaný přes Institut mezinárodních vztahů v Moskvě. Tito absolventi pak měli v podstatě nahradit pracovníky, kteří odcházeli do penze v následujících letech.⁷²

Narátor Ladislav Š. popisuje svoji cestu ke studiu „*jsem se dozvěděl že je možný jít studovat do Ruska*⁷³ *na MGIMO a stát se českým diplomatem nebo československým tehdá že jo, tak mě to zaujalo...*” v další části rozhovoru, ale hovoří o situaci v tehdejší Československu a začne svůj záměr odejít studovat do Sovětského svazu obhajovat, ač původně uvedl, že ho tato možnost zaujala. „*Já jsem taky hodně se rozmýšlel jestli mám jít studovat do Ruska, protože se mi to nezdálo (smích), že se mi tam nechce (smích) a prostě všichni moji kamarádi, kteří byli jako většina národa naladěni protirusky a protikomunisticky, byť samozřejmě člověk v nějaký společnosti žil, prostě musel jsem si to nechat schválit hodně kamarády, že tam mám jít. A pak náš trenér na sportovní, ten byl pro mě velkou autoritou, říká, vykašli se na to. Budeš se mít dobře, budeš moct jezdit na Západ, tady jsme zavřený, nikam se nedostaneme, tak ti bude líp.*”⁷⁴

Dva narátoři pocházejí z diplomatické rodiny, je tedy možné se domnívat, že u nich byl výběr kariéry ovlivněn rodinou, otcovým povoláním. Ani jeden tuto variantu však takto

⁷¹ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

⁷² Archiv Ministerstva zahraničních věcí, záznam ve fondu porady kolegia č.j. 008088/80-SK ve zprávě zhodnocení současné kádrové situace s.15.

⁷³ V té době Sovětský svaz

⁷⁴ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

neuvádí pouze při popisu dětství, jak vyrůstali určitý čas v zahraničí, což je neodmyslitelnou součástí života diplomatů tedy i jejich potomků.

Další narátoři se ke studiu vyjadřují krátce, nevěnují mu větší pozornost, je vidět že to byl pro ně přirozený vývoj situace. Jeden odjel hned po maturitě do Moskvy na MGIMO, kde studoval mezinárodní práva, druhý až po prvním ročníku⁷⁵ studia práv na Karlově Univerzitě odjel do Moskvy studovat mezinárodní vztahy.

Jiný narátor z období tzv. normalizace byl motivován možností cestování, což toto povolání samozřejmě přináší a také tím že se osamostatní. „*A protože jsem potřeboval utéct od maminky pokud možno co nejdále, tak jsem využil příležitosti a nechal jsem se zverbovat, a takovýmdle způsobem já jsem tedy skončil na MGIMO. Ten náš ročník byl specifický tím, že nikdo z nás původně nezamýšlel odejít studovat do zahraničí a taky jsme byli celých pět let studia, někteří i šest pokud měli východní jazyk, vystaveni neustálým narážkám v tom smyslu, že my jsme nebyli vybrání, ale nabraní.*”⁷⁶ Což teda byla pravda, protože směrné číslo na MGIMO v tom ročníku bylo dvacet, těch dvacet se nepodařilo ani najít.”⁷⁷ Narátor odešel studovat do Sovětského svazu v roce 1981 v čase, kdy československá společnost prožívala proces tzv. normalizace. I to hrálo zajisté roli, proč o studium v Moskvě nebyl velký zájem, jaký by si představovali funkcionáři minulého režimu. Ve zprávě pro kolegium ministra je uvedeno „V oblasti přípravy kádrových rezerv je důsledně plněn požadavek zajišťování odborníků se znalostí obtížných východních a místních jazyků. Na MGIMO studuje v současné době tyto jazyky 52 z 88 našich posluchačů. Uvedený podíl se bude v dalších letech zvyšovat. Letos navrhujeme k vyslání 20 posluchačů, jimž bude uloženo studium jazyků tohoto typu.”⁷⁸ V roce 1980 bylo na Moskevský institut mezinárodních vztahů přijato pouze 13 z plánovaných 20 československých posluchačů.

⁷⁵ Narátor studoval na MGIMU od roku 1983 a od roku 1980 platil zákon, že do zahraničí na vysokou školu, mohou odejít studenti po absolvování prvního ročníku vysoké školy v Československu.

⁷⁶ Narátor označení nabraní vysvětlil, tím že na ministerstvu školství museli naplnit tato směrná čísla a aby toho bylo dosaženo, bylo studium v zahraničí studentům nabízeno.

⁷⁷ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

⁷⁸ Archiv ministerstva zahraničních věcí, kolegium ministra dne 29. ledna 1980, zpráva o kádrové situaci v ústředí a na zastupitelských úřadech s. 23.

Nedá se tedy říci, že by zde existoval společný zdroj inspirace, který by narátoři jmenovali, jako důvod k rozhodnutí pro studium na MGIMU. Důvody mohly být různorodé, společným vnitřní rys se však zdá být patrný, neboť v době kdy nastupovali do diplomacie, by byli jedni z mála oproti většině národa, kdo by mohl cestovat po světě, poznávat cizí země, kulturu, což tato profese nabízí. Ač tato okolnost není přímo v jejich výpovědích reflektována, tak dnes všichni hrdě hovoří o svém povolání, kterému se věnují od konce svých studií. „...mělo to teda jednu výhodu, že my jsme tedy byli vybíráni už na konkrétní místa. A věděli jsme, že pokud tu školu úspěšně absolvujeme, tak skončíme už v tom a v tom odboru tohoto ministerstva a budeme dělat to a to, ne každému se to poštěstilo. Ale v mém případě to teda vyšlo na 100%, takže já jsem studoval mezinárodní ekonomické vztahy se zaměřením na mezinárodní organizace, a ty mezinárodní organizace, od doby kdy jsem nastoupil, dělám vlastně až do dneška.“⁷⁹ Narátoři tedy přijetím ke studiu už byli částečně přijati na FMZV, podmínkou bylo samozřejmě úspěšné ukončení studia. V opačném případě by vedla cesta nejspíše na dělnickou pozici, protože po příjezdu do Moskvy nebyl návrat kromě prázdnin reálný. Jediná snad akceptovatelná cesta, jak se vrátit domů bez ukončeného studia a bez potíží do budoucna, by byly závažné zdravotní problémy.

Zmínila bych se krátce i o samotném studium na MGIMO z pohledu narátorů a jejich vzpomínek, co jim těchto pět let přineslo a na co neradi vzpomínají. Jednoznačně se shodli, že samotné studium bylo kvalitní,⁸⁰ výuka jazyků na výborné úrovni.⁸¹ A také na tom, že studium v Československu bylo daleko více ideologicky založeno než jejich v Moskvě, jelikož v Sovětském svazu s nástupem Gorbačova přišla perestrojka a glasnost, byla jistá otevřenost i v akademické literatuře, kterou jejich spolužáci z československých vysokých škol nepoznali, poněvadž v ČSSR byla výuka stále dogmatictější. Jeden z narátorů zhodnotil výuku jako velmi náročnou, mimo jiné i proto, že probíhala i o víkendech. Co jim studium dalo, byla praktická příprava od sovětských velvyslanců nebo i od poradce Březněva. „Pozitivní bylo to, čeho já si na tý škole nejvíc vážím. Tam vyučovali lidi, kteří tvořili vlastně celosvětovou politiku, mezinárodní právo nás učil profesor, který asi třicet

⁷⁹ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

⁸⁰ „Mezinárodní vztahy za doby bývalého režimu, se nedaly odborně dělat jinde než v Moskvě.“ Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková dne 15. 2. 2019

⁸¹ „MGIMO to opravdu mělo udělaný výborně a jestli jsem MGIMU za něco vděčný, tak je to co mi dalo to studium, zejména pokud jde o angličtinu, protože my jsme se tu angličtinu neučili přes ruštinu, my jsme se jí učili, jak se jí učí malý dítě. Jak se učí malý dítě svůj rodný jazyk, tak takhle jsme se učili angličtinu.“ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 19. 3. 2019

let jezdil na mezinárodní konference a jednání se Spojenými Státy, kdy se tvořilo mezinárodní právo, prostě všelijaký normy, to byli ti tvůrci.”⁸²

Na rozdíl od většiny narátorů, kteří považují toto studium za zajímavou životní zkušenost, má jeden z nich negativní vzpomínky. A pracovní cestě do Moskvy se vyhýbal následujících dvacet sedm let, neboť předpokládal, že se mu vše ve vzpomínkách vrátí. Uvedl, že po dobu studia strávenou v Moskvě se cítil nesvobodný, ohrožený, nucen být někde, kde ani být nechtěl. Zároveň hovořil o tom, jak se nemohl navrátit do vlasti, jelikož by to znamenalo konec studií i na československých vysokých školách. V závěru shrnul své působení v Sovětském svazu, jakožto získání schopnosti přežít a víru v sebe samotného.⁸³ Studium v Moskvě ho ovlivnilo natolik, že i při svém působení v Ženevě, kde jsou veřejné vyhlášky např. i na to, jak si ostříhat plot u domu, mu navozovalo pocit kontroly a střežení, na který byl zvyklý právě ze svých studijních let.

Druhá část tohoto okruhu, jak jsem již zmínila na začátku, jsou narátoři, kteří přišli na MZV až po sametové revoluci. Všichni měli vystudovanou vysokou školu a působili ve svém oboru alespoň nějaký čas.⁸⁴ Čtyři z pěti byli osloveni s nabídkou práce na ministerstvu zahraničních věcí od nového vedení. To bylo zásadní a přelomové. Doposud přicházeli na diplomatické pozice FMZV lidé - absolventi připraveni pro práci v diplomacii, nyní se sametovou revolucí přicházeli společně s Dienstbierem lidé, z nichž nikdo neměl diplomatické zkušenosti. Jedním z prvních cílů bylo najít vhodné lidi, neboť na zastupitelských úradech seděli lidé, kteří sotva mohli změnit své někdejší postoje ze dne na den. Ještě bych podotkla současnou praxi přijímání nových diplomatů, která je přes Diplomatickou akademii MZV, kam je každý rok přijímáno okolo 10 uchazečů. Studium na Diplomatické akademii trvá jeden rok a po jeho absolvování, zahájí juniorní diplomat svoji kariérní dráhu v české zahraniční službě. Krom této varianty je pak také možnost nástupu na MZV přes vypsaná výběrová řízení a poté absolvování individuálního studijního programu na Diplomatické akademii.

⁸² Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

⁸³ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 19. 3. 2019

⁸⁴ Jeden z narátorů - právník pracoval v akciové společnosti Techno export, odkud ale v roce 1978 z politických důvodů odešel a pracoval poté jako hlídač v Loretě.

A jak na to vzpomínají samotní narátoři:

„No, oslovil mě jeden můj starý přítel, který se měl stát velvyslancem v jedné svobodné zemi a jako dvojku⁸⁵ mu tam tlačili nějakého starého vysloužilého komunistu.“⁸⁶ Úsilí pana velvyslance bylo nově reprezentovat naši zemi, bez odkazu k minulému režimu, k čemuž by bývalý člen KSČ ne příliš prospíval. Proto se tedy obrátil na narátora, zda by s ním odjel jako jeho zástupce. Pro někoho, kdo za komunistického režimu nemohl vycestovat, to byla neodmítnutelná nabídka.

„Takže jednoho dne se mě tehdejší pan ministr Dientsbier, zeptal, jestli bych nechtěla nastoupit na ministerstvo zahraničí, že potřebuje nové lidi, že potřebuje mladé lidi, že potřebuje i ženy do počtu. Tak jsem řekla, že ano a během měsíce jsem nastoupila.“⁸⁷ Po sametové revoluci byla snaha, aby se i ženy více prosazovaly v diplomacii, poněvadž v tomto prostředí působili převážně muži a i z toho důvodu byly osloveny potencionální kandidátky. Důkazem je, že jako jedna z prvních byla vyslána Rita Klímová do USA.

„A do toho potom, přišla ona nabídka, z ministerstva zahraničních věcí, kterého se ujal Dientsbier starší, jestli bych nastoupil na ministerstvo zahraničí, což byl splněný sen do jisté míry⁸⁸...Vím, že to byl někdo z náměstků, tehdejšího pana ministra, ale fakt si vám nevzpomenu, jakým způsobem se to ke mně doneslo, ta nabídka byla prvně na MZV a to opět spíš z důvodů právník a nekomunista....“⁸⁹

Rozhodující určitě byla i kvalitní jazyková vybavenost. Nedostatek jazykových znalostí úřednictva sehrál roli i v tom, že někteří narátoři mohli proniknout do diplomacie. Při otázce jak se dostali na ministerstvo zazněly odpovědi: *„Cesta sem byla, že jsem uměl dánsky. Bylo potřeba obsadit naše úřady v zahraničí mladýma lidma, kteří nebyli*

⁸⁵ výrazem ‚dvojka‘ se označuje zástupce velvyslance

⁸⁶ Rozhovor s Milanem J. vedla P. Mezlíková dne 7. 3. 2019

⁸⁷ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

⁸⁸ Narátor studoval mezinárodní právo a velmi stál o to pracovat na MZV. Jak uvedl, hned po škole se snažil dostat na ministerstvo. *„Ale musím vlastně ještě říct, že já jsem to po té fakultě nevzdal úplně, já jsem se šel ucházet o práci na ministerstvu zahraničních věcí, ale pohříchu jsem se nedostal dál než do vrátnice. Z vrátnice mě spojili na tehdejšího ředitele mezinárodně právního odboru, který mi položil dvě otázky, jedna jestli mám před vojnu a druhá jestli jsem členem KSČ. A protože na první jsem odpověděl kladně a na druhou záporně, tak jsem nakonec nebyl kvalifikován už na tom telefonickém hovoru z té vrátnice.“* Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

⁸⁹ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

zkompromitování minulým režimem a byli připraveni na cestu, což v mém případě byla ta dánština. Takže jsem nastoupil s tím, že vyjedu do Dánska na místo IV. diplomata.”⁹⁰ Stejně tak i pro další narátorku „...ta dánština se mi stala trošku osudnou, protože to právě byla ta dánština, která mě pak přivedla do diplomacie.”⁹¹

Jeden z narátorů byl na prvním konkurzu na MZV „A aplikoval jsem tedy do prvního veřejného konkurzu na ministerstvo zahraničí. Ten byl, pokud se nemýlím v roce 1990 a co tak si vzpomínám, tak to mělo být asi tak 2800 do 3000 lidí. Oni na to tehdy najali právnickou fakultu, tu největší posluchárnu. A točili tam ty uchazeče. Psali jsme různé testy, a jak ti staří hoši nechtěli mít nějak moc nových tváří, a pokud vím, a to je skutečně jenom z doslechu, tak nakonec vzali jenom 13 nebo 14 lidí z těch skoro 3000.”⁹² K tomuto tvrzení není žádný adekvátní doklad, i sám narátor uvádí, že tuto informaci zná pouze z ‚doslechu‘. Zda to tak bylo, jestli zájemců bylo opravdu tak mnoho a přijatých bylo tak málo, když bylo potřeba získat nové kvalifikované zaměstnance, je otázka. Polemizovat lze i o tvrzení, že by „staří hoši” rozhodovali o nových přijatých? Jeden z prvních kroků nového vedení bylo obsadit vedení personálního odboru osobou, která se na ministerstvu sice vyzná, ale není zkompromitována starým režimem.

Transformace – personální politika

Sametová revoluce přinesla řadu změn. Jak se změnilo ministerstvo zahraničních věcí, co nastalo a událo se hlavně mezi zaměstnanci, jak byla vnímána situace v čase samotné revoluce? Na to se budu snažit zaměřit v tomto tematickém okruhu. Dobu před 17. listopadem popisuje jeden z narátorů tak, že bylo patrné, že přijdou změny i s ohledem na okolní státy. Diplomaté měli informace, věděli, co se odehrává v sousedních zemích a co v Sovětském svazu. Rozhodující záležitostí pro stát mělo být, co si budou přát občané.⁹³ Pozoruhodné je, že ač narátor uvádí, že informace byly a daly se očekávat

⁹⁰ Rozhovor se Zdeňkem L. vedla P. Mezlíková dne 18. 2. 2019

⁹¹ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

⁹² Rozhovor s Petrem K. vedla P. Mezlíková dne 5. 3. 2019

⁹³ Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková dne 15. 2. 2019

změny, další narátor, který také v této době působil na MZV je opačného názoru. Domnívá se, že vůbec nikdo netušil, že by mohly přijít politické změny, které by začaly demonstrací 17. listopadu. Hovořil také o tom, že se nevědělo, co se stalo na Národní třídě, informace byly omezené pouze ze Svobodné Evropy nebo z monitorů⁹⁴ od ČTK.⁹⁵ Řekla bych, že na tomto příkladu můžeme vidět, buď jak kdo vnímal samotné události nebo zrovna tak i možnou akcentovanost z dnešního pohledu.

Na samotný chod ministerstva v prvních dnech po revoluci z hlediska personálního obsazení vzpomíná jeden z narátorů, jako na velmi podivnou dobu, jelikož někteří kolegové nedorazili do práce, protože dostali rozkaz, respektive dalo by se říci domácí vězení. Což jak se později ukázalo, byli příslušníci druhé správy StB. Překvapující bylo, že to byli kolegové, o kterých se tato spolupráce nepředpokládala. To, že na ministerstvu působili v určitých intervalech lidé, kteří byli vysíláni jako vojenští zpravodajci a museli splnit nějakou přípravu před odjezdem, tak tento fakt byl povětšinou znám. Zdrucující bylo zjištění, kdo byl součástí boje proti vnitřnímu nepříteli.⁹⁶ Po revoluci se zrušili příslušníci zpravodajských služeb, kteří měli diplomatické krytí. Co se týče samotných diplomatů, byla podle dalšího narátora praxe taková, že bylo nutné mít podepsanou spolupráci, a to s rozvědkou nebo StB, pokud člověk chtěl v diplomacii pokračovat a působit na dalších zastupitelských úřadech. První výjezd byl akceptovatelný bez spolupráce. „*Druhý výjezd v podstatě neexistoval bez podepsané spolupráce.*”⁹⁷ Narátor byl v době revoluce na ambasádě, na svém prvním výjezdu a jak uvedl, tyto informace se dozvěděl až po revoluci. Lze tedy pouze předpokládat, že by se ho tato spolupráce týkala do budoucna nejspíše také, pokud by chtěl být opět vyslán do zahraničí. Narátoři k tomuto tématu hovořili spontánně a otevřeně, možná i proto, že nebyli mezi těmi, kteří podepsali spolupráci.

Pro novou demokracii bylo potřeba učinit personální obměnu nejprve v důležitých metropolích a odvolat zpravodajské složky. Hlavní změny mířily na novou zahraničněpolitickou orientaci a souvisely právě s personálními problémy, spjaté s kádrovou praxí ve státní správě, ale také s propojením na vojenskou rozvědku. V této

⁹⁴ Monitory byly překlady ze zahraničního tisku do češtiny. Byla praxe ještě z 50. let, protože zejména lidé, co přišli na ministerstvu po únoru 1948, neuměli cizí jazyky, tak pro ně dělali přehledy zahraničních materiálů.

⁹⁵ Rozhovor s Ivanem B. vedla P. Mezlíková dne 22. 2. 2019

⁹⁶ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

⁹⁷ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

souvislosti bylo pochopitelné, že nové vedení ministerstva se snažilo postupně posílit řady úřednictva o profesně schopné úředníky nezatížené minulostí. Zároveň se velmi důležitými pro obnovu zahraniční politiky v první etapě stali úředníci MZV vyhozeni z diplomacie v důsledku svých postojů po r. 1968/69.⁹⁸ Jejich příchod ale nebyl tak lehký, jak se může zdát, nebo jak si pravděpodobně sami představovali. Jeden z narátorů na tuto situaci vzpomíná: *„Bylo to prostředí, které jakoby opustilo mnoho lidí, takže bylo potřeba doplnit, doplňovat samé stavy. Bylo to období, kdy probíhaly takové ty rehabilitace původních zaměstnanců, takže na ministerstvo se vracelo plno lidí, kteří byli po roce šedesát devět z ministerstva zahraničí odejiti, což zase do značné míry vytvářelo velmi zvláštní chemii v tom, v té struktuře ministerstva. Byli tu ti původní zaměstnanci Černína, pak sem přišli oni rehabilitovaní zaměstnanci a pak byli nabíráni úplně noví a samozřejmě teď ta různá očekávání od každé té skupiny. Ti rehabilitovaní samozřejmě měli pocit, že tou rehabilitací není jenom to, že se vrátili na MZV, ale že jim bude dána nějaká větší satisfakce i v jejich podílu na fungování ministerstva, ale na druhou stranu ona to zas úplně nebyla vůle obnovit ministerstvo z roku šedesát osm. Takže bylo to takové období trochu složitě.“*⁹⁹ Rehabilitovaní diplomaté z této generace, působili v hojném počtu jako zástupci velvyslanců na ambasádách nebo generální konzulové, ale právě od roku 1991 byli značně postiženi přijetím tzv. lustračního zákona. Toto tudíž posléze opět ovlivnilo personální skladbu ministerstva.

Kromě nových příchozích a rehabilitovaných diplomatů se i diplomaté z předlistopadového období snažili zůstat na ministerstvu. *„Sice pak ministr Dientsbier razil, nejsme jako oni, ale současně já musím říct, že tady probíhal poměrně tvrdý boj, ale skoro bych řekl, že uvnitř těch původních, toho původního osazenstva toho domu, protože tam samozřejmě panovala velká snaha přežít a zalíbit se.“*¹⁰⁰ Narátoři vzpomínají, jak někteří vedoucí „vyhazovali“ své podřízené v rámci sebezáchrany, což ale změnil lustrační zákon. *„Kurióznější jaksi bylo, že po přijetí lustračního zákona on sám se ukázal, jako ten kdo musel odejít.“*¹⁰¹ Nebo: *„A stejně tím se na to přišlo v rámci lustrací, takže tady skončil a nezachránil se.“*¹⁰² Narátoři se vyjadřovali i k úsudku těch, co museli diplomacii opustit.

⁹⁸ ŠEDIVÝ, Jirí. Černínský palác v roce nula. s. 32.

⁹⁹ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

Ač by se to mohlo jevit jako negativní stránka věci, tak se naopak shodli, že tyto bývalé diplomaty hned na začátku 90. let pohltit západní byznys, neboť se vyznali ve světě a uměli cizí jazyky. Otevíraly se nové možnosti a oni dokázali využít svých kvalifikací. Takže bývalí diplomaté byli mezi prvními, kdo uspěli, zakládali nové firmy a využívali zahraničního obchodu i s pomocí svých dřívějších kontaktů.

A k celkovému hodnocení transformace tehdejší diplomacie doplním, že byla charakteristická aktivita, rozhodnost a jistota ministra Dienstbiera. Dobře vybraní velvyslanci a nepochybně i sebevědomí všech, kdo usilovali o obnovu svobody. Byla zde jistota, věděli, co chtějí, nemohli uhnout nebo zakolísat. Bylo to sebevědomí politické, jasné a trvalé se zpřesňujícím vědomím politických cílů. Co bylo tedy hlavní? Tvůrci a realizátoři oné politiky měli na mysli osvobozující význam společného úsilí všech, kdo zažili moskevský útlak. Smyslem toho společného úsilí byla snaha nedopustit opakování toho, co nás čtyřicet let oddělovalo od Západu. A ještě jeden prvek byl tehdy v naší diplomacii zásadní. Její centrální řízení z ministerstva zahraničí. *„To bylo období zahraniční politiky, které se už potom nemohlo opakovat. Zdálo se, že měl jeden jediný cíl, který navíc možná nevymyslel on sám. [Dienstbier pozn. autorky] Což není podstatný, kdo ho vymyslel - stažení sovětských vojsk.“*¹⁰³ Obnova suverenity - rychlý odchod okupačních vojsk. To byla obnova vědomí světa, že jsme opět sami sebou. *„Změnilo se to, že tím, kdo určoval zahraniční politiku, bylo ministerstvo zahraničních věcí. A to byla prostě obrovská změna.“*¹⁰⁴

¹⁰³ Rozhovor s Ivanem B. vedla P. Mezlíková dne 22. 2. 2019

¹⁰⁴ Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková dne 15. 2. 2019

Rozdělení ČSFR

Rozpad Československa byl nepochybně ztrátou pro oba národy. Negativní politické i hospodářské konsekvence nesly oba následnické státy. Rozdělením Československa se snížila jejich politická váha a přinejmenším dočasně utrpěla jejich prestiž. Zda se dalo rozdělení Československa zabránit, je otázka, na kterou zřejmě nelze odpovědět, respektive odpověď by měla spíše spekulativní charakter. Pozitivně je možno hodnotit, že rozdělení ČSFR proběhlo civilizovaně, že se podařilo konsensuálně vyřešit spory ohledně státních hranic a dělení federálního majetku. Po konstituování samostatného slovenského státu bylo k dispozici přibližně 80 atraktivních úřadů velvyslance Slovenské republiky, s průměrně 20 místy na jedno velvyslanectví vzniklo dalších 1600 postů v zahraničí.¹⁰⁵

V této části se zaměřím na otázku rozdělení nemovitého majetku federálního ministerstva zahraničních věcí a zejména zastupitelských úřadů. Nejen majetkové, ale i personální rozdělení federální diplomacie bylo podřízeno základnímu cíli, jímž byl vznik funkčních zahraničních aparátů obou nástupnických států. Jedním z prvních kroků pochopitelně bylo jakési předběžné vyčlenění úředníků slovenské národnosti, kteří se rozhodli přejít do služeb slovenského ministerstva. *„Z ministerstva odešlo plno diplomatů, kteří se rozhodli jít na slovenské ministerstvo zahraničních věcí. Takže vlastně po tom prvním odchodu 1989 necelé tři roky na to přišel druhý exodus, tedy vlastně znova snižování stavu.“*¹⁰⁶ V kapitole rozdělení čs. diplomacie v důsledku rozkladu česko-slovenské federace od Jindřicha Dejmka se můžeme dočíst, že na základě dotazníku rozeslaného počátkem podzimu 1992 generálním sekretářem ministra, se ukázalo, že zhruba 30% úřednictva slovenské národnosti se bude ucházet o další působení v české diplomacii.¹⁰⁷ Jeden z narátorů vzpomínal, jak tento stav řešili právě kolegové slovenské příslušnosti, jelikož to pro ně nebylo jednoduché rozhodování. Ač původem Slováci, žili se svými rodinami v Čechách. A rozhodnutí odejít nebo zůstat bylo doprovázeno složitými a bolestnými okolnostmi.

Další z věcí, která měla prostřednictvím dělení federace dopad na diplomacii, bylo rozhodnutí o obsazení ambasád tak, aby byl buď velvyslanec, nebo jeho zástupce či rada

¹⁰⁵ VODIČKA, Karel. Dělení Československa. Deset let poté.... s 249 - 259.

¹⁰⁶ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

¹⁰⁷ DEJMEK, Jindřich. Diplomacie Československa. s. 256.

vždy jedné respektive druhé národnosti. „*Principy byly stanovený, že došlo k dohodě. A ten zásadní princip byl jasnej vlastně už v roce 1992. V červenci došlo k tomu, že pokud byl velvyslanec Čech, tak jeho zástupce byl Slovák a bylo to i obráceně.*”¹⁰⁸ Toto se podařilo realizovat, mimo jiné i tím způsobem, že na ambasády byli vysláni noví velvyslancečtí radové, kteří po 1. lednu 1993 převzali vedení příslušných úřadů České republiky nebo Slovenské republiky jako chargé d'affaires a. i., postupem času potom byli jmenováni do funkce mimořádných a zplnomocněných velvyslanců. Konkrétní příklad jak probíhalo jedno z rozdělení, uvádí narátor, který působil v Jihoafrické republice. Slováci řídili nějaký čas úřad z rezidence - budova úřadu zůstala České republice. Naopak ČR neměla rezidenci, jen pronajatý byt pro nového českého chargé d'affaires a. i., tudíž před rozdělením federace byl velvyslanec slovenské národnosti.¹⁰⁹

Co se týče rozdělení nemovitého majetku, byla najata zahraniční firma American Appraisal, podle jejichž odhadů finanční hodnoty jednotlivých objektů mělo dojít k rozdělení. Kromě ocenění objektů se brala na zřetel i jejich politická váha. Například česká strana získala budovu ambasády v Paříži, kde kdysi Edvard Beneš položil základy československé diplomacie. Další příklad modelu dělení v důležité metropoli - Londýně, kde areál zastupitelského úřadu byl rozdělen tak, že z rezidence nacházející se v těsné blízkosti velvyslanectví se stala ambasáda Slovenské republiky. „*Tím se vyrovnávala ta politická váha těch domů, protože nejde jen o jejich kvalitu. A to základní měřítko bylo 1:2, protože Slováků byla třetina, a dvě třetiny byli obyvatelé České republiky.*”¹¹⁰ Další klíč k dělení majetku byl právě v počtu obyvatel v jednotlivých republikách.

Samozřejmě ne vždy provedení odpovídalo skutečnosti, respektive tomu, jak bylo plánováno. V rozdělení majetku představoval důležitý faktor i lidský přístup jednotlivých pracovníků na ambasádě. Narátor a narátorka působící zároveň v Kodani, vzpomínají na rozdělení tenisového kurtu, který byl špatně zaznamenán v katastrálních mapách. „*Ted' jsme začali hledat samozřejmě mapy, katastrální výkresy, kam až to bylo obchodního oddělení, protože Slováci dostali to obchodní oddělení, když to zjednoduším a Češi si nechali ten úřad. Ted' teda, kde jde ta hraniční čára mezi tím obchodním, kde je ten pozemek 25A/3, a kde je ten... A ted' jsme zjistili, že ta čára vede uprostřed hřiště*

¹⁰⁸ Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková dne 15. 2. 2019

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Rozhovor s Petrem K. vedla P. Mezlíková dne 5. 3. 2019

tenisového. No, tak jsme říkali, co s tím. Tak, jsme nechali čáru čarou, ale hřiště hřištěm.”¹¹¹ Narátor Zdeněk L. si při otázce rozdělení Československa vybavil tento případ také: „Bylo zajímavé, že vedle rezidence bylo tenisové hřiště, takový malinký kurt asfaltový a ten byl na dvou pozemcích. To byl jeden pozemek, ke kterému se přikoupil další a nikdo si nelámал hlavu s tím, že by to nějak znovu nechal vyměřit. A zrovna, když se rozdělovaly ty pozemky, tak půlka hřiště byla na pozemku, na kterém byly vlastně ty bytovky a ta druhá půlka patřila k rezidenci.”¹¹² Pozemek nechali tedy správně vyměřit a novými vlastníky se staly obě nástupnické republiky. Narátorka dále vzpomíná, jak se se svým slovenským kolegou, který nastoupil jako nový vedoucí úřadu na slovenské straně, dohodli, že nechají politiku stranou (myšleno důvody a příčiny rozpadu ČSFR) a budou se společně věnovat racionálnímu uvažování, jak majetek federace podle daných pravidel rozdělit. Narátoři se shodli, že celkově byl systém dobře propracovaný a samotné dělení majetku ČSFR bylo provedeno dle zadaných stanovisek. „Byly země, kde to velmi skřípalo. Byly země, kde to šlo poměrně hladce.”¹¹³ To už bylo ale převážně ovlivněno vedoucími ZÚ, jak na straně české, tak slovenské a jejich společné domluvě.

Okrajově bych se i zmínila o nástupnictví nové České republiky na mezinárodní politické scéně. „Došlo k rozdělení Československa, ono to zní dramaticky, ale ono to dramatický v té době bylo. Rozdělení Československa znamenalo vlastně totální sukcesi do České republiky, do mezinárodních vztahů, to znamená, z toho právního a z té konzulárky fakt chodily obrovské objemy spisů.”¹¹⁴ Česká republika při rozdělení potvrdila dodržování závazků plynoucích z mezinárodního práva a všech dosavadních platných mezinárodních smluv a dohod uzavřených předtím jménem československého státu. A rovněž byl dán požadavek na nárok na plnohodnotné členství obou zemí ve všech mezinárodních organizacích. Jeden z narátorů uvádí, že byl součástí skupiny, která měla na starost opětovný vstup České republiky do mezinárodních vládních organizací, kterých jsme jako republika chtěli být součástí. „Jako umět zajistit vstup země do mezinárodní vládní organizace to je velmi specifické know-how, které potřebujete jednou za život. A já doufám, že ho víckrát potřebovat nebudu. A ano, umím to. A jsem hrdý na to, že jsem byl mezi těmi

¹¹¹ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

¹¹² Rozhovor se Zdeňkem L. vedla P. Mezlíková dne 18. 2. 2019

¹¹³ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

¹¹⁴ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

*deseti lidmi, protože v Ženevě v té době bylo 43 mezinárodních vládních organizací.*¹¹⁵

Tento čin také označil, jako za jeden z vrcholů své kariéry.

Profese diplomata

Existuje mnoho stereotypů spojených s touto profesí, z nichž jeden je ten, že život diplomata se skládá z cestování, dobrodružství a večírků. Ve skutečnosti je to obtížná každodenní práce, která není vhodná pro každého. Diplomat musí mít jisté kvality a být připraven překonávat řadu překážek. Také se říká, že diplomatem se člověk musí narodit, protože většina úspěchů závisí na osobní charakteristice a charismatu člověka.

Povolání diplomata, je velmi různorodé, neboť je ovlivněno nejen geograficky, ale i odborně, což málokdo ve státní správě má. Odbornost se mění v závislosti s tím, na jakém odboru je člověk zařazen v ústředí, zda se zabývá kulturní, ekonomickou, multilaterální či další odnoží diplomacie, jakou zrovna vykonává funkci. Je to variabilní právě i z toho důvodu, že diplomat díky působení v zahraničí nemá jednu specializaci na tu či onu zemi, i když principy jsou podobné. *„Ta práce diplomata, je hrozně pestrá tím, že se vám střídají pobyty v ústředí s pobyty venku.“*¹¹⁶ Narátoři se shodli, že právě díky nově příchozím změnám, která jsou v diplomacii časté, jsou schopni toto povolání zvládat. *„Neumím si představit, že bych dělal Balkán patnáct let, to bych vyhořel asi, to nejde.“*¹¹⁷

Rozdíl mezi prací diplomata v ústředí a na zastupitelském úřadu je jednoduše řečeno v tom, že na ambasádě plníte úkoly vycházející z ústředí, máte částečně větší zodpovědnost za chod ambasády a reprezentaci státu. V ústředí musíte být připraveni na velkou časovou flexibilitu, nikdy nevíte, co se stane nejen na poli mezinárodní politiky a kdy jaký mimořádný úkol z toho pro vás vyplyne. *„Musíte to mít manažersky zorganizovaný, tam jste velmi málo pánem svého času.“*¹¹⁸

¹¹⁵ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

¹¹⁶ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

¹¹⁷ Rozhovor s Petrem K. vedla P. Mezlíková dne 5. 3. 2019

¹¹⁸ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

Každá profese má své kladné i záporné stránky. Mezi těmi kladnými narátoři uváděli možnost pracovat s vlivnými a zajímavými lidmi, které by neměli šanci za jiných okolností poznat. Dostat se na zajímavá místa právě i díky určité auře, která kolem tohoto povolání existuje. Cestovat a poznávat cizí země, kulturu, nové jazyky. Negativní benefity této profese jsou pak ztráta přátel, budování neustále nového domova, odloučení od rodinných příslušníků, vliv na zdraví, díky častému měnění časový pásem, kultury, zvyků, stravy, klimatických podmínek. To vše má vliv na lidský organismus a diplomaté se s tím musejí vyrovnávat.

Přes tato a další negativa všichni jednoznačně odpovídali, že je to pro mě nejenom práce, ale zároveň i čest být diplomatem. A nikdy nelitovali, že se na tuhle dráhu dali.,,*Je mezi námi ještě dost lidí, kteří, nemyslí pouze svým mozkiem, ale taky srdcem. A pro tyto lidi je to myslím docela snazší, protože tím benefitem samotným je, že dělají opravdu významnou práci pro svoji zemi. Jo, takže pro vlastence je ta práce vlastně ne prací, ale je to opravdu poslání.*"¹¹⁹

K 90. letům narátoři také hojně vzpomínali na státní návštěvy prezidenta Václava Havla, jako na něco velmi náročného z pracovního hlediska, ale zároveň něco velmi silného s lidským nábojem. „*V neposlední řadě, tý práci naší venku, pomáhal věhlas Václava Havla.*"¹²⁰ Být velvyslancem Václava Havla bylo renomé, které naší republice prospívalo a otevíralo nové možnosti.

¹¹⁹ Rozhovor s Milanem J. vedla P. Mezlíková dne 7. 3. 2019

¹²⁰ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

Příprava na výjezd

„Výjezd je důležitý proto, abyste vyhodnotili to svoje rozhodnutí být diplomatem.“¹²¹

Co předchází samotné přípravě na výjezd, co musí diplomat splnit, aby mohl svoji zemi zastupovat a reprezentovat v zahraničí? Než se podíváme na odpovědi na tyto otázky, je důležité také zmínit, co v 80. a 90. letech předcházelo výběru dané země pro konkrétního diplomata.

V době tzv. normalizace bylo vše určováno a rozhodováno na kádrové správě, kdo bude mít jakou pozici a kdo kam bude vyslán. Pro jednotlivé diplomaty se přidělovala vhodná ambasáda dle funkce a politické důležitosti. *„Za socialismu se všechno určovalo. To tak bylo, se nevybíralo, se rozhodlo a bylo.“¹²²* Další narátor se k zemi výjezdu vyjádřil takto: *„Ne, možnost vybírat si nebyla. Kádrovka vám prostě oznámila, kam pojedete. Člověk mohl odmítnout, a mnozí to i dělali, ale to tak maximálně jednou. Pak už byl většinou problém.“¹²³* Překážka v dalším výjezdu do budoucna mohla být tedy způsobená odmítnutím nabídnuté předchozí země vyslání. Odmítnutí mohlo být z různých důvodů např. zdravotní problémy nebo nevhodná destinace pro rodinu. Jeden z narátorů vzpomíná, jak při svém prvním výjezdu měli nedostatečnou zdravotní péči. Uvádí, že když se vědělo, že má malé dítě, tak jej tam neměli posílat. Příčinou jeho vyslání pravděpodobně bylo, že byl portugalskář, kterých v té době byl na ministerstvu nedostatek, neboť i on musel během svých studií na MGIMO změnit své jazykové zaměření a začít studovat portugalskou na pokyn z ústředí.¹²⁴

Ještě v samotném roce 1990 byli vysíláni na zastupitelské úřady lidé díky své jazykové vybavenosti, jelikož z úřadů odcházeli nebo byli odvoláváni diplomaté a bylo potřeba, aby ambasády nadále fungovaly. Takže díky znalosti cizího jazyka se diplomaté dostávali do zemí, jejichž oficiální jazyk ovládali. V průběhu následujících let byl předkládán plán střídání, kam se diplomaté mohli hlásit a sami si tedy vybrat zemi své následující působnosti, samozřejmě za splnění interních podmínek. Tato praxe trvá dodnes, na každý rok je připraven systémový plán střídání, kam se jednotliví pracovníci mohou přihlásit.

¹²¹ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

¹²² Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

¹²³ Rozhovor s Ivanem B. vedla P. Mezlíková dne 22. 2. 2019

¹²⁴ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

S příchodem roku 1990 však nastala změna, že diplomat mohl odjet sám bez rodiny. „Tenkrát za bývalýho režimu nemohl vyjet diplomat nebo diplomatka, nemohli vyjet sami. Musel jet s rodinou, aby byla kontrola, aby nepáchal nějaký neprozřetelnosti, a tydle věci. Takže to padlo, myslím hned počátkem 1990 se začali uskutečňovat změny a tohle padlo. A mohl jsem vyjet sám.”¹²⁵ K tomuto tvrzení je v protikladu výrok narátora, který nastoupil na MZV až po sametové revoluci, s tím že váhal o nabídce, kvůli své dceři, jelikož měl zažitý pravý opak: „...pak jsem si vzpomněl, že za komunismu, když lidi odjížděli na ambasádu, tak tady museli nechat děti, že tady byl nějaký internát pro děti.”¹²⁶ Z archivních zdrojů ze zprávy o činnosti škol při čs. zastupitelských úřadech a zabezpečení povinné školní docházky čs. dětí dlouhodobě vyslaných pracovníků čs. zahraniční služby se můžeme dočíst, že plnění povinné školní docházky dětí dlouhodobě vyslaných pracovníků, zabezpečují čs. základní školy zřizované při zastupitelských úřadech. Jak tyto školy, tak i internát FMZV jsou v pravomoci ministerstva zahraničních věcí. Povinnost o jejich provozu a organizaci přísluší správě kádrů FMZV. Podle dostupných zdrojů bylo v roce 1987 v zahraničí celkem 2300 školní docházkou povinných dětí, z toho 1700 navštěvovalo školy při ZÚ. Zbývajících 600 dětí bylo bez vlivu československého školského systému, ale musely každoročně podstupovat zkoušky na školách v ČSSR. V samotném internátu FMZV bylo umístěno 61 dětí. Shrnutí zprávy je, že v naprosté většině děti doprovázejí své rodiče do zahraničí.¹²⁷ Zpráva je z druhé poloviny 80. let 20. století. Více se školní docházce dětí diplomatů budu věnovat v kapitole Rodina – role manžela/ky a dětí. Zde jsem chtěla nastínit například, jaká situace mohla ovlivňovat diplomaty před samotným výjezdem.

Nyní se zaměřím na konkrétní přípravu na MZV určenou k vyslání. Opět zde bude určitý rozdíl v přípravě mezi zkoumanými léty. Začnu tedy přípravou v 80. letech. Narátor, který vyjížděl v roce 1982 vzpomínal takto: „Tehdy ta příprava trvala snad dobrých pět měsíců včetně různých školení... Nemyslím, že bylo nějaké zvláštní politické školení. Šel jsem asi na tři měsíce na arabský odbor a to bylo nejlepší školení. Viděl jsem tam, co ambasáda

¹²⁵ Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková dne 15. 2. 2019

¹²⁶ Rozhovor se Zdeňkem L. vedla P. Mezlíková dne 18. 2. 2019

¹²⁷ Archiv ministerstva zahraničních věcí, Zprávy o činnosti škol při čs. zastupitelských úřadech a zabezpečení povinné školní docházky čs. dětí dlouhodobě vyslaných pracovníků čs. zahraniční služby ze dne 13. března 1987

píše do ústředí, co po ní ústředí chce a co po ní nechce.”¹²⁸ Narátor působil do svého odjezdu na mezinárodně právním odboru, díky přesunu na arabský odbor se mohl seznámit s agendou daného prostředí. A i když neuvádí žádné politické školení, kolegium ministra ve zprávě o současném stavu opatření pro zkvalitnění politicko-odborné přípravy pracovníků FMZV z roku 1986 předkládá jako negativní jev, že pracovníci ZÚ zůstávají po celé období vyslání bez organizovaného politicko-odborného doškolování, na což by se mělo zaměřit v úkolech zvyšování kvalifikace.¹²⁹ Zda tomu tak bylo na všech ZÚ těžko odpovím. Jeden z narátorů působící na ambasádě v Angole po účinnosti této zprávy do kolegia ministra vzpomíná: *„To je historka sama o sobě. Školení, kde i nestraníci museli chodit na stranická školení, manželky a všichni, tedy tak, aby se ta ideologie do nich vtloukala. Nicméně ti, co to vtloukali, byli, řekl bych inteligenčně na trošku nižší úrovni, takže jako do nikoho nic nevtloukli. Naopak dělali si ostudu.*”¹³⁰

Narátor při otázce, zda i jeho manželka musela mít nějaké školení odpověděl: *„To bylo převážně o místním počasí - klima, čeho je nutné se tam obávat a čeho nikoli, co strava apod. Zvlášť se tomu věnovala pozornost, když byly malé děti, co tam mají jíst a co nemají, co si s sebou vzít za oblečení. Co si pamatuju, říkala mi žena, že přednášeli většinou lidi, co už v té zemi nebo v regionu byli. To nebyla teorie z knížek, ale lidi, kteří věděli, o čem mluví.*”¹³¹ Pro partnerky tedy byla příprava založena spíše na praktickou stránku věci ohledně dané země. Přesto v plánu dlouhodobého doškolování pracovníků FMZV jsou uvedeno v předvýjezdovém kurzu pro manželky diplomatických pracovníků mimo jiné i aktuální otázky mezinárodních vztahů a čs. vnitřní a zahraniční politika, jejich zapojení do činnosti ZÚ, diplomatický protokol a společenské chování a podniky, ochrana státního tajemství, zdraví a psychická hygiena a činnost společenských organizací. Pak také praktické otázky pobytu a povinnosti manželek v zahraničí a kultura odívání.¹³²

V porovnání s narátory, kteří vyjžděli v hned v začátcích 90. let, ale předtím už na ministerstvu působili, byly reakce na přípravu nebo školení: *„Žádná, opravdu žádná.*”¹³³

¹²⁸ Rozhovor s Ivanem B. vedla P. Mezlíková dne 22. 2. 2019

¹²⁹ Archiv ministerstva zahraničních věcí, zpráva o současném stavu a návrhy opatření pro zkvalitnění politicko-odborné přípravy pracovníků FMZV ze dne 26. května 1986

¹³⁰ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

¹³¹ Rozhovor s Ivanem B. vedla P. Mezlíková dne 22. 2. 2019

¹³² Archiv ministerstva zahraničních věcí, plán dlouhodobého doškolování pracovníků FMZV, nástupní a předvýjezdové kurzy. Č.j. 56.587/86-OPVka

¹³³ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

Další narátor: „*Nebyla žádná, nedělejme si iluze. V 1990 se řešily jiné otázky než nějaká příprava, výjezd a tohle to. Samozřejmě existovala, jako teď existuje nějaká zaškolovací knížka. Tady vám řekli... no, všechno se měnilo, že jo, měnily se předpisy. Dneska platil jeden předpis, zítra platil druhý předpis. Všechno bylo postaveny na nějakým jiným systému, prostě jako řekli, no tak máš nějakou přirozenou inteligenci. Tady máš zásadní atributy toho, jak se to dělá, tak si tam porad’.*”¹³⁴ Jinými otázkami má narátor na mysli transformaci a změnu zahraniční politiky po sametové revoluci (viz výše). Není tedy divu, že na zaškolování a přípravné kurzy nebyl v této době takový časový prostor jako dříve nebo v pozdějších letech. Dnešní příprava na vyslání trvá zhruba půl roku, než diplomat projde všemi předvýjezdovými školeními a kurzy.

Narátoři, kteří nově nastoupili na MZV a měli hned odjíždět, vzpomínají: „*Člověk se učil práci, to znamená, že ho hodili do hluboké vody a on musel hned přijímat nějaké delegace a snažit se chovat prostě přijatelně, hovořit rozumně a jaksi k věci. Takže to byla taková škola praxí, dalo by se říci.*”¹³⁵

Podle toho v jaké funkci měli vyjíždět a na jaké zaměření, tak byli zařazeni do svého odboru. Přípravovali se jak v konzulární činnosti, tisku, nebo i kdo měl kombinaci s hospodářem, tak na finančním odboru. O školení pro manželky zmiňují pouze to, že přišly na ministerstvo podepsat nějaké dokumenty a to bylo vše.

Narátorka, která vyjížděla hned napoprvé jako velvyslankyně líčila v rozhovoru, co bylo potřeba se naučit a jak se postupně připravovala. Z jazykového hlediska byla dobře vybavená, neboť jazyky studovala. Co jí scházelo, bylo politické, ekonomické a právnické vzdělání. Uvádí však, jak se vše učila během praxe, stejně jako předchozí narátor a postupně si svoji novou funkci osvojovala.

Další narátor, který také při prvním výjezdu vyjížděl jako velvyslanec byl v polovině 90. let. Ten už více hovořil o přípravě, neboť doba už nebyla tak ukvapená jako ze začátku desetiletí. Krom samotných školení na ministerstvu, která jsou povinná před odjezdem, zmiňuje i psychologické testy, které musela podstoupit i jeho manželka. „*Když se vyjíždělo, tak se muselo jít na Vinohrady na lékařské prohlídky. Dokonce v jednom, když já vyjížděl, tak to bylo spojeno i s psychologickými testy, jestli takovou náročnou agendu*

¹³⁴ Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková dne 15. 2. 2019

¹³⁵ Rozhovor s Milanem J. vedla P. Mezlíková dne 7. 3. 2019

*zvládnou.*¹³⁶ Psychologická příprava se zaměřuje na odlišnost klimatických, pracovních a sociokulturních podmínek ZÚ, faktory adaptace na nové prostředí, problematiku vytváření pozitivních interpersonálních vztahů a také i na problematiku partnerského soužití a výchovy dětí.

Život na ambasádě

Důležitá část profesního i soukromého života diplomata, je čas strávený v zahraničí na zastupitelském úřadě. Narátoři se shodli, že čas strávený na velvyslanectví, ať byli v jakékoliv zemi, byl jedním z nejhezčích, co zažili. Jak pracovně, tak i v soukromém životě. Ve vzpomínkách na život „venku“ uváděli příhody, které se jim staly, nebo líčili dobrodružné zážitky.

Všední pracovní den na ambasádě měl i stále má osmi hodinovou pracovní dobu stejně jako v ústředí. Co se ale liší oproti ústředí, v zahraničí má diplomat i hodně povinností a akcí ve večerních hodinách nebo také někdy i o víkendu. Velmi podrobnému popisu každodennosti se věnovala narátorka působící v Kodani, popsala procházení zpráv ze zemí, kde je časový posun. Zprávy z domova, běžnou úředničinu a úkoly zastupitelského úřadu, porady a případné přípravy na delegace, schůzky se zahraničními partnery nebo diplomaty a samozřejmě účast na různých akcích nebo recepcích.¹³⁷

Do tohoto tematického okruhu neodmyslitelně patří jak vztahy s ostatními diplomaty nebo místními v dané zemi, tak i vztahy na ambasádě mezi kolegy. Jeden z narátorů vzpomíná, jak on měl výborné vztahy s ostatními diplomaty, ale na ambasádě působili i lidé, kteří neuměli cizí jazyk. Ti to lehké neměli a ani rusky nemluvili, což v případě jeho velvyslance znamenalo: *„Já jsem s ním chodil na ty porady a tlumočil jsem mu, takže to bylo jako zajímavý i pro mě, že jsem viděl, jak to funguje. Jak funguje vedoucí úloha Sovětského svazu.*“¹³⁸ Dále vzpomíná jak „páchal“ kontakty se západními diplomaty, neboť měli stejně staré děti jako on a víkendy trávili společně, aby si děti mohly spolu

¹³⁶ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

¹³⁷ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

¹³⁸ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

pohrát. Téměř ho stálo místo, když syna odvezl na vyšetření ke švédským lékařům, jelikož v sovětské nemocnici nebyli žádní pediatři a nenahlásil kontakt s imperialistickými mocnostmi. Každý pracovník, který uskutečnil jakýkoliv styk s cizincem v zahraničí, byl povinen o obsahu styku neprodleně vyhotovit záznam a odevzdat jej vedoucímu ZÚ, a to i tehdy, jednalo-li se o bezvýznamné věci.¹³⁹

Narátor působící začátkem 80. let v Alžírsku si ve svém vyprávění pochvaloval pomoc od Sovětů. „*A Sověti vždy velmi ochotně pomohli. Vzpomínám si, že jsem u nich byl s dětmi v půl jedné v noci a Sovětům to nedělo problém. Ten vzájemný vztah, řekl bych, byl v pravém slova smyslu bratrský.*“¹⁴⁰ V každé zemi samozřejmě byly jiné lékařské podmínky. Zatímco předchozí narátor v Angole po této stránce strádal, tak další narátor působící také v Africe v Mosambiku uvedl, že tam téměř neexistovala ani základní zdravotní péče. „*Tam se opravdu nesmělo nic stát.*“ Vzpomíná, jak jeho velvyslanec při cestě s delegací dostal infarkt. Letadlo přistálo v Keni a tam byl zachráněn, v Mosambiku by takové štěstí neměl.¹⁴¹

Krom lékařské péče bych také poznamenala, jaké bylo zdravotní zabezpečení od státu v zahraničí. „*Třeba když jsme byli poprvé v Ženevě, tak jsme nebyli prakticky žádným způsobem zdravotně krytí, řešilo se to tak, že když se někomu něco stalo, tak si to musel zaplatit a následně třeba po čtvrt roce se to tady zúčadovalo a člověku ty peníze vrátili.*“¹⁴² Diplomaté tedy museli myslet i na takové situace, kdy by se přihodilo něco závažného, aby měli dostatek finančních prostředků na léčení nebo soukromé kliniky, podle toho v jaké zemi působnosti se nacházeli a jaké byly místní možnosti.

Na situace, jaké narátoři museli řešit s komplikací zdravotních problémů, hodně vzpomínali spontánně. Další narátor například vyprávěl historku o operaci své manželky, kdy po telefonátu na diplomatický protokol ohledně kvality lékařů ho v Kišiněvu ujistili, že lékaře mají všechny politicky a bezpečnostně prověřeny. Využil tedy místních kontaktů

¹³⁹ Archiv ministerstva zahraničních věcí, směrnice o ochraně státního, hospodářského a služebního tajemství na FMZV ze dne 28. února 1979

¹⁴⁰ Rozhovor s Ivanem B. vedla P. Mezlíková dne 22. 2. 2019

¹⁴¹ Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková dne 15. 2. 2019

¹⁴² Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

a doporučení dostal na nejlepšího chirurga v chudé nádražácké nemocnici, kde byla jeho paní operována, neboť převoz do ČR by nezvládla.¹⁴³

K hodnocení vztahů s místními narátor Zdeněk L. uvedl, jak využil své dřívější kontakty z komunistické doby, kdy pro něj nebylo možné vycestovat. Po revoluci je povýšil do česko-dánských kulturních styků. „*To byli lidé, kteří se snažili něco dělat v kultuře, kteří pomáhali českým umělcům a tak. Tak to jsem byl moc rád, že jsem tady v tom trošku vlastně zoficiálněl.*”

Situace a vztahy na ambasádě se odvíjí od toho, kolik je tam lidí. Malé ambasády mají do pěti pracovníků, střední zhruba okolo patnácti zaměstnanců a velké v důležitých metropolích až jednou tolik. Důležitým faktorem ovlivňujícím vztahy je i samotný velvyslanec. „*No to víte, je to jaksi vždycky závislé na tom kdo vám vládne, pokud je velvyslanec prud'as a krut'as, tak samozřejmě ty vztahy jsou tam horší a náš velvyslanec byl velmi laskavý a hodný člověk, takže už proto ty vztahy na té ambasádě, byly dobré, ale samozřejmě vypráví se o podobných prostředích, kde vládne tuhá ponorka. Boj každého proti jednomu, takže ale díky bohu to v mé době v Londýně nebylo.*”¹⁴⁴ Na ambasádě je člověk určitým způsobem tak nějak pořád v českém prostředí. Čeští kolegové, komunikace s ústředím, tedy pokud nevolá někam na jiný úřad či rezort a nemá pracovní schůzky. Dá se toto ovzduší brát tak napůl za cizí, má to jak své kladné stránky, tak záporné. Určitě, když je potřeba pomoci, lidé se více semknou a drží pospolu více v zahraničí než v ústředí. Když ale na úřadě převládá „ponorka”, kdy jeden nemůže vystát druhého, nečiní to nic dobrého ani pro ambasádu. Další narátor, který působil jako velvyslanec uvádí, že s kolektivem vycházel velmi dobře a důkazem může být i to, že velká část jeho týmu ho následovala na další zastupitelský úřad.

V době tzv. normalizace působili na ambasádách mezi pracovníky i příslušníci StB, kteří měli dotyčné hlídat a podávat informace o jejich chování. Narátor vzpomíná, jak byl napomenut, že se straní kolektivu. V jeho případě to znamenalo, že volný čas věnoval rodině a nechodil společně s jinými kolegy na pivo. Jak se později dozvěděl, jeden z nich měl právě na starost „*...hlídání těch osob pro boj s vnitřním nepřítelem...*”¹⁴⁵ Tak i ostatní

¹⁴³ Rozhovor s Petrem K. vedla P. Mezlíková dne 5. 3. 2019

¹⁴⁴ Rozhovor s Milanem J. vedla P. Mezlíková dne 7. 3. 2019

¹⁴⁵ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

narátoři vzpomínají, jak volné víkendy trávili cestováním po okolí a poznáváním nové země nebo i okolních států. Do jiných států kromě země vyslání se na dovolenou mohli vydat až od poloviny 80. let do té doby vyslaný diplomat mohl dovolenou čerpat pouze v zemi své působnosti nebo v ČSSR, třetí země nebyla možná.¹⁴⁶

Život na ambasádě ovlivňuje nepochybně i bezpečnost dané země, diplomat se musí přizpůsobit místním podmínkám. Naučit se na jaká místa se nechodí a co dodržovat v rámci sebe bezpečnostních pravidel. Zvyknout si žít například s vysokým plotem a elektronickým ohradníkem nebo spouštěčem alarmu vedle postele jako běžnou věcí všedních dní. „*Na jednu stranu vám to dává pocit dostatečných bezpečnostních opatření, na druhou stranu vám tato velmi silná bezpečnostní opatření připomínala, že tam to nebezpečí může být.*“¹⁴⁷

V 80. letech ve vzdálenějších a nerozvinutých zemích si pracovníci ambasády jednou za půl roku mohli objednat přes Tuzex potraviny. Objednávali si např. maso, které přišlo zmražené, ale i rýži nebo mouku, aby si mohli upéct chleba. Stávalo se ale, že díky výpadkům proudu se potraviny kazily. Narátor vzpomínal, jak první půl rok neměli vůbec chleba, jelikož první objednávku prováděli z Prahy a nedokázali odhadnout svou spotřebu. Pak také, jak suroviny vyměňovali za vajíčka se sovětskými vojáky, kteří byli zásobováni přes loď.¹⁴⁸

Ohodnocení

Povolání diplomata bývá považováno za velmi prestižní, ale také náročné. Doby kdy byl diplomat urozeného původu a zámožný už jsou dávno pryč, přesto je i v dnešní době považován za člověka, který si žije na vysoké úrovni. Podíváme-li se na nástupní plat diplomatů - absolventů v 80. letech, který byl 1950 Kčs na rozdíl například od průměrné

¹⁴⁶ Archiv ministerstva zahraničních věcí, pracovní řád čl. 12 Pracovní doba a dovolená ze dne 13. ledna 1986

¹⁴⁷ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

¹⁴⁸ Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková dne 8. 2. 2019

hrubé měsíční mzdy zaměstnanců v civilním sektoru národního hospodářství, jehož částka byla na začátku 80. let začínající od 2600 Kčs a na konci desetiletí se dostala na 3170 Kčs.¹⁴⁹ Je to tedy výrazně nižší. Na ministerstvu zahraničních věcí vždy byly tabulkové platy o několik tříd nižší než na jiných ministerstvech. Je to způsobeno tím, že člověku je pak tato suma „vykompenzována” výjezdem, kde pobírá plat ve valutách. *„A na ministerstvu zahraničí je to pořád takový ten pocit, že v ústředí se uskromněte a v zahraničí si to vynahradíte.”*¹⁵⁰

V 80. a také v 90. letech byl výjezd hlavní motivací, jak si co nejvíce našetřit, přestože mzda jako taková je v zahraničí nižší než v Praze. Tudíž pokud by si člověk chtěl vydělat na důchod, bylo by výhodnější pracovat v ústředí než v zahraničí, kde při výjezdu jde pohyblivá složka mzdy nepoměrně dolů. *„Ten náš zahraniční plat není plat, ale náhrada zvýšených životních nákladů, čili jsou to diety, ze kterých my sice neplatíme daně, ale na druhou stranu se nám nepočítají do důchodu.”*¹⁵¹

*„Tehdejší specifika doby, těch počátků 90. let bylo o tom, že se vyjede, aby se našetřilo.”*¹⁵² Velká část lidí se tedy snažila co nejvíce si valut dovézt zpět domů. Poznávání země nebo užívání si nových možností nebylo hlavním předmětem výjezdu. Jeden z narátorů uvádí, jak zaměstnanec ambasády dělil na ty, kteří jsou venku na „montáži” a na ty, kteří tam jsou za poznáním. První skupina neměla zájem cestovat po zemi, v které působili, druhá skupina poznávala místní kulturu, život. Ti tolik neušetřili materiálně, zato byli obohaceni vnitřně.

Vliv na finanční stránku také mělo, pokud vyjel člověk sám nebo s rodinou. Diplomát vyjíždějící s rodinou, kde jeho manželka nepracovala, pobíral 20% ze svého platu jako příplatek na nepracujícího partnera/partnerku. Jeden z narátorů vzpomínal, jak byl tento příspěvek ke konci 90. let zrušen a jelikož živil rodinu se třemi dětmi, nebyl ani jeho zahraniční plat dostačující pro celou rodinu k užití v zahraničí. Jeho paní získala místo na ambasádě jako účetní, ale jelikož nebyla vyslaná od státu dostávala pouze 33% procent platu než jiní vyslaní kolegové. *„A těch 33% toho co měla, bylo méně než těch 20%*

¹⁴⁹ (<https://www.mesec.cz/clanky/mzdy-a-ceny-vcera-a-dnes/>) cit. dne 8. 6. 2019

¹⁵⁰ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

¹⁵¹ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

¹⁵² Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

k mému platu, ale aspoň nám to umožnilo zůstat v zahraničí jako rodina."¹⁵³ Krom toho, že jeho žena také vydělávala, se jí počítaly odpracované roky do penze, což od revoluce nebylo. V porovnání s dobou tzv. normalizace, když manželka odjela se svým partnerem - diplomatem do zahraničí, vyjížděla tedy ve státním zájmu. Započítalo se to tedy i tomu partnerovi, který následoval toho druhého do zahraničí, jako odpracované roky na důchod, byť s nulovým příjmem.

Narátoři se také zmiňovali o tom, že sice plat v zahraničí je o dost vyšší než v ústředí, ale zároveň se nesmí zapomínat na to, že náklady na život jsou vyšší. Člověk reprezentuje svoji zemi a nemůže chodit k nejlevnějšímu holiči či do nejlevnějších obchodů, neboť to je součástí image, kterou má za úkol představovat. „*Já musím vypadat minimálně tak dobře, jako vypadá moje země ne-li líp.*"¹⁵⁴

Rodina – role manžela/ky a děti

Povolání diplomata ovlivňuje celou rodinu. Manželka stejně tak i děti následují hlavu rodiny do zahraničí, samozřejmě i opačně manžel svojí ženu - diplomatku. K tomu patří i překážky typu, co s bydlením v ČR, zda pronajmout a komu, zabalení všech věcí, vyřízení všech administrativních záležitostí spojených s dlouhodobým pobytem v zahraničí apod. Všichni nárátoři se shodli, že výjezd, obzvláště ten první je stmelením rodiny. Dobu svého prvního působení na ambasádách uváděli jako nejšťastnější období vůbec. Zvláště v časech, kdy měli malé děti nebo se jim děti narodily v zahraničí. Partnerky se staraly o domácnost a o děti. Každý tak měl své „povinnosti“, jelikož by byly v podstatě i doma v Praze na mateřské dovolené, tak to pro ně nebylo nic nežádoucího. Jeden nárátor vzpomínal, jak jeho žena obstarávala party pro děti, které měli velmi často a podobné dětské záležitosti, protože kromě země vyslání byl akreditovaný i pro sousední země. Často tedy nebýval doma a domácnost měla na starosti právě jeho žena, stejně tak i učení s dcerou jak do anglické, tak do české školy.

¹⁵³ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

¹⁵⁴ Rozhovor s Petrem K. vedla P. Mezlíková dne 5. 3. 2019

Co ale až děti povyroستou a nepotřebují péči maminky/tatínka v takové míře, jako doposud. Partnerky pak často obětují svojí kariéru profesi svého partnera diplomata, neboť není pro všechny profese jednoduché najít uplatnění i v zahraničí. „*Moje manželka, já abych vyjel do Jižní Afriky, musela ukončit svojí advokátní praxi. Takže ona přestala dělat advokacii a to není něco, do čeho se můžete vrátit. To znamená, že ten partner se musí smířit s tím, že se přizpůsobuje kariéře toho vyjíždějícího.*”¹⁵⁵ A zde právě časem může nastat problém, třeba i pocit křivdy partnerky/partnera když nemohou vykonávat své pro ně také důležité povolání. Například u lékaře, než by dosáhl atestace, diplomat-partner skončí svoje působení v zemi vyslání. Na ambasádě, aby měl partner zaměstnání by byl tak maximálně pomocná síla a to pak není dostatečně kompenzační. Partneři diplomatů následkem toho mohou propadat do psychických problémů, frustrací, které pocítí i jejich manžel/manželka, což může posléze vést až k rozvodu. Narátoři předkládali jako negativum svého povolání i vysokou rozvodovost, jak z důvodů častých náročných destinací, které nemusí být vhodné pro život, odloučení partnerů, kdy jeden odjede na výjezd a druhý zůstane doma a mnohé další. O rozvodu mluvili narátoři otevřeně s tím, že i oni jsou toho důkazem a tento jev buď neminul je přímo, nebo přes třetí osobu. „*Je to o tom, co vám tato práce dává a co vám bere, mě vzala rodinu.*”¹⁵⁶

A jaký dopad má život „venku” na děti. Narátor Zdeněk L. vyprávěl o svém synovi, který se narodil v Kodani a podobně i na slovenské ambasádě sloužil kolega, který měl stejně starého syna - chlapce 4 roky. „*První šok byl, že Janík, jeho největší kamarád, tak prostě zmizel, ze dne na den, protože oni se vraceli dřív než my. No, a náš Honza nebyl schopnej pochopit, kde je. Jestli umřel. Říkám, neumřel, on se vrátil domů. Kam domů, dyť tady je doma ne?*”¹⁵⁷ Pro malé děti, které se narodily v zahraničí a vyrůstaly tam, nebyl domov České republika. Oni se vrátili - přijeli do neznáma a museli se učit přizpůsobovat nové zemi, novým poměrům. Pokud diplomat odjel na další výjezd, bylo běžné, že do školky chodily v jedné zemi a na základní školu v další zemi. Sotva si zvykly a vytvořily kamarády, musely odejít. Narátor pak dále vzpomínal, že zatímco on má s gymnáziem setkání po letech, jeho děti to nemají a neznají. Často je poukazováno na to, že je to vykoupeno tím, že se děti naučí perfektně jazyk. „*Je to takové něco za něco, naučí se*

¹⁵⁵ Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková dne 12. 2. 2019

¹⁵⁶ Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková dne 14. 3. 2019

¹⁵⁷ Rozhovor se Zdeňkem L. vedla P. Mezlíková dne 18. 2. 2019

jazyk, naučí se žít opravdu moderním způsobem, ale zase možná chybí nějaké vazby, které jsme měli my.”¹⁵⁸

Stejně tak další narátor poukazuje na to, že diplomatům je předhazováno vzdělání jejich dětí na zahraničních školách. Když se to vezme kolem a kolem, je to velký psychický nápor na dítě. Nastupuje například do první třídy. Už jen samotný fakt, že jde dítě poprvé do školy, je pro něj životní změna. Což teprve v cizí zemi a v jazyce, který neovládá. Děti se sice naučí angličtinu na úrovni rodilých mluvčích, je to ale vykoupeno, tím že mnohdy zápasí s češtinou v podstatě velkou část svého života. Krom toho také přijde dítě ze školy a musí udělat úkoly do zahraniční školy a navíc ho ještě čeká příprava do české školy. Podle narátorky Hany Š. je pro diplomaty jednoduché nedoučovat děti češtinu, ale jak uvádí, je to velká škoda a další úskalí, protože když se děti nezačlení a nezvládnou češtinu a českou výuku, musí přejít na soukromou anglickou školu. *„Ty děti se už potom nikdy česky nenaučí. Znovu je musíte vzít do zahraniční školy a z nich už se Češi nikdy nevyvinou.*”¹⁵⁹

Narátoři pak hovořili, jak jejich děti dnes mluví plynně několika jazyky. Ne všechny děti jsou ale za takový život svým rodičům vděčné. Jak jsem již uvedla, mohlo to na nich zanechat i negativní následky. Jeden z narátorů vyprávěl, jak jeho dcery s ním už několik let nekomunikují, neboť mu mají za zlé, že je s sebou „vláčel” po světě.

Takže ač se může život diplomata jevit plný dobrodružství a cestování, má velká negativa. Ta já konkrétně shledávám v rodinném životě a člověk si musí srovnat priority, zda další výjezd opravdu stojí za to riskovat rodinný blahobyt. Co je dobré pro diplomata, nemusí být už dobré pro jeho děti a partnera.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková dne 1. 3. 2019

Závěr

Téma této práce jsem si vybrala z důvodu osobního zájmu. Pokusila jsem se podat náhled do života diplomatů působících ve dvou posledních dekadách 20. století v zahraniční službě. Cílem této práce bylo zmapovat profesní a soukromé životy diplomatů ovlivněné politickým vývojem v zemi. Abych toho dosáhla, oslovila jsem diplomaty, kteří ve zkoumaném období na MZV pracovali nebo zde stále ještě pracují. Podařilo se mi uskutečnit deset rozhovorů, které pro mě byly neobyčejně zajímavé.

Podobu komunistické doby a nově se rodící demokracie na ministerstvu zahraničních věcí jsem se pokusila nastínit v této práci prostřednictvím vzpomínek narátorů. V rozhovorech zazněly nejen osobní prožitky a konkrétní zkušenosti, ale také souhrn některých sdílených postojů a názorů charakterizující život diplomata. Tam, kde to bylo možné, jsem poznatky z rozhovorů porovnávala a doplňovala s archivními prameny a relativní odbornou literaturou.

Praktická část je tedy zaměřena na jednotlivé výstupy z rozhovorů, které jsem rozdělila do kapitol podle témat a charakteristik, která byla v jednotlivých rozhovorech. Prvním tématem bylo vzdělání a nástup na MZV, kde je vidět rozdíl spojený s transformací ohledně nástupu nových diplomatů a dopad sametová revoluce na jednotlivá životní směřování. Na to hned navazuje druhé téma - personální politika. Dřívější přijímání absolventů MGIMO bylo nahrazeno rehabilitací diplomatů propuštěných po roce 1968 a novými tvářemi, které se učily diplomacii za pochodu.

Další důležitá historická událost, která velmi ovlivnila diplomacii, bylo rozdělení Československa. Diplomaté toto období hodnotili jako velmi náročné na práci z hlediska úspěchu do nově se rodící republiky a dělení majetku pro obě republiky na ambasádách, které bylo v jejich kompetenci výkonu.

V dalších částech jsem se tematicky věnovala profesi diplomata, jaké předpoklady pro práci musí splňovat, jaké jsou na ně kladeny nároky. Zajímavá byla shoda narátorů v tom, že na diplomacii je pro ně nejatraktivnější různost a variabilita. Člověk sice pořád vykonává stejné řemeslo, ale agenda se mu mění. Další kapitoly se věnují profesnímu životu včetně přípravy na výjezd, kde jsem porovnávala přípravu v době tzv. normalizace a v 90. letech 20. století. Zatímco v 80. letech probíhala příprava, zjednodušeně řečeno,

tak jako dnes a konstrukce je pořád stejná, v 90. letech hlavně na jejich počátku, diplomaté z doby komunistické měli minimální přípravu a nově příchozí pracovníci průpravu v praxi.

Poté se věnuji tématu života na ambasádě. Diplomaté vzpomínali na čas strávený na zastupitelských úřadech jako na jedny z nejlepších let co zažili nejen po pracovní stránce, ale i v soukromém životě. K tomu se váže i role jejich partnerek a dětí, jaký vliv má na ně soužití s diplomatem. Toto téma přináší pohled do soukromí diplomatů a poznání, že vše nemusí tak krásné, jak se může na první pohled zdát. Zkombinování rodinného a profesního života ukázalo řadu nesnází, které musí diplomaté překonat.

Praktická část je postavena na rozhovorech vedené metodou orální historie, doplněny jsou o informace z archivních zdrojů, popřípadě z literatury. Během rozhovorů byla odkryta mnohá témata, která si zaslouží další výzkum.

Rozhovory

Rozhovor s Ivanem B. vedla P. Mezlíková, Praha, 22. 2. 2019

Rozhovor s Milanem J. vedla P. Mezlíková, Praha, 7. 3. 2019

Rozhovor s Petrem K. vedla P. Mezlíková, Praha, 5. 3. 2019

Rozhovor se Zdeňkem L. vedla P. Mezlíková, Praha, 18. 2. 2019

Rozhovor s Ivanem J. vedla P. Mezlíková, Praha, 15. 2. 2019

Rozhovor s Hanou Š. vedla P. Mezlíková, Praha, 1. 3. 2019

Rozhovor s Ladislavem Š. vedla P. Mezlíková, Praha, 8. 2. 2019

Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková, Praha, 14. 3. 2019

Rozhovor s Jaroslavem Š. vedla P. Mezlíková, Praha, 19. 3. 2019

Rozhovor s Pavlem V. vedla P. Mezlíková, Praha, 12. 2. 2019

Seznam pramenů a literatury

Použitá literatura

Dejmek, Jindřich. 2012. Diplomacie Československa, díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918 - 1992) Praha: Academia, Středisko společných činností AV ČR. ISBN: 978-80-200-2210-3.

Dienstbier, Jiří. 1999. Od snění k realitě: vzpomínky z let 1989 - 1999. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN: 80-7106-325-8.

Hájek, Jiří. 1994. 1968. Praha: Logos. ISBN: 80-901352-1-8.

Hájek, Jiří. 1997. Paměti. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISBN:80-85864-26-6.

Hendl, Jan. 2005. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-485-4.

Chňoupek, Bohuš. 1998. Memoáre in claris. Bratislava: Belimex. ISBN: 80-8532-46-5.

Krejčí, Oskar. 2010. Mezinárodní politika. Praha: Ekopress. ISBN: 978-80-86929-60-6.

Pasák, Tomáš. 1998. Pod ochranou říše. Praha: Práh. ISBN: 80-85809-88-5.

Ort, Alexandr. 2005. Česká zahraniční politika. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN: 80-86898-35-0.

Ort, Alexandr., Krines. Vlastimil., Veselý, Zdeněk. 2002. Zahraniční politika České republiky. Praha: Oeconomica. ISBN: 80-245-0467-7.

Syruček, Milan. 2005. Diplomacie v negližé. Praha: Mladá fronta. ISBN: 80-204-1279-4.

Šedivý, Jaroslav. 1997. Černínský palác v roce nula (Ze zákulisí polistopadové zahraniční politiky). Praha: knihovnička Literárních novin, Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství. ISBN: 80-237-3492-X.

Vodička, Karel. 2003. Dělení Československa deset let poté.... Praha: Volvox globator. ISBN: 80-7207-479-2.

Vaněk, Miroslav., Mücke, Pavel. 2015. Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie. Praha: Karolinum. ISBN:978-80-246-2931-5.

Archivní zdroje

Archiv ministerstva zahraničních věcí, směrnice o ochraně státního, hospodářského a služebního tajemství na FMZV ze dne 28. února 1979

Archiv ministerstva zahraničních věcí, kolegium ministra, zpráva o kádrové situaci v ústředí a na zastupitelských úřadech ze dne 29. ledna 1980

Archiv ministerstva zahraničních věcí, zpráva o současném stavu a návrhy opatření pro zkvalitnění politicko-odborné přípravy pracovníku FMZV ze dne 26. května 1986

Archiv ministerstva zahraničních věcí, pracovní řád čl. 12 Pracovní doba a dovolená ze dne 13. ledna 1986

Archiv ministerstva zahraničních věcí, zprávy o činnosti škol při čs. zastupitelských úřadech a zabezpečení povinné školní docházky čs. dětí dlouhodobě vyslaných pracovníků čs. zahraniční služby ze dne 13. března 1987

Archiv ministerstva zahraničních věcí, plán dlouhodobého doškolování pracovníků FMZV, nástupní a předvýjezdové kurzy. Č.j. 56.587/86-OPVka

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, záznam ve fondu porady kolegia č.j. 008088/80-SK ve zprávě zhodnocení současné kádrové situace

Použité internetové zdroje

<http://www.cibulka.net/nnoviny/nn2000/nn1200/obsah/05.htm>

<https://www.mesec.cz/clanky/mzdy-a-ceny-vcera-a-dnes/>

Zkratky

ČR Česká republika

ČSFR Česká a Slovenská Federativní Republika

ČSSR Československá socialistická republika

ČTK Česká tisková kancelář

HZSD Hnutí za demokratické Slovensko

KBSE Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě

KPR Kancelář prezidenta republiky

KSČ Komunistická strana Československa

MGIMO Státní institut mezinárodních vztahů v Moskvě

MZV Ministerstvo zahraničních věcí

NATO Severoatlantická aliance

NDR Německá demokratická republika

ODS Občanská demokratická strana

OMP ÚV KSČ Oddělení mezinárodní politiky Ústředního výboru Komunistické strany Československa

OSN Organizace spojených národů

RVHP Rada vzájemné hospodářské pomoci

SSSR Svaz sovětských socialistických republik

VS OSN valné shromáždění Organizace spojených národů

VŠP ÚV KSČ Vysoká škola politická ústředního výboru Komunistické strany Československa

VŠPS Vysoká škola politických a sociálních věd

ÚV KSČ Ústřední výbor Komunistické strany Československa